

U i T

**NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET**

Det juridiske fakultet

Rett til bruk av samisk i psykisk helsevern

En oppgave om rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren i og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Stine Marie Høgden

Liten masteroppgave i rettsvitenskap vår 2019

Innholdsfortegnelse

Forord	4
1 Innledning.....	1
1.1 Tema og problemstilling	1
1.2 Problemstillingens bakgrunn og aktualitet.....	1
1.3 Avgrensning av tema og fremstillingen videre	5
2 Metodiske spørsmål.....	6
3 Grunnprinsipper	9
3.1 Grunnloven § 92.....	9
3.2 Grunnloven § 108.....	10
3.2.1 Håndheving av Grunnloven § 108	14
4 Rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren og i psykisk helsevern	15
4.1 Den samiske pasientens rett til likeverdige tjenester	15
4.1.1 Pasient- og brukerrettighetsloven.....	16
4.1.2 Helse- og omsorgstjenesteloven.....	17
4.1.3 Spesialisthelsetjenesteloven	18
4.1.4 Helseforetaksloven	19
4.1.5 Helsepersonelloven	19
4.2 Den samiske pasienten i psykisk helsevern.....	21
4.2.1 Kommunikasjonens betydning.....	24
5 Norges internasjonale forpliktelser for samisk språk og helsetjenester overfor den samiske befolkningen	29
5.1 Forholdet til internasjonale rettskilder	29
5.2 Virkningen av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter.....	30
5.3 Virkningen av FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter .	33
5.4 Virkningen av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater	35
5.5 Virkningen av Den europeiske menneskerettskonvensjonen.....	38

5.6	Håndheving av menneskerettighetene.....	38
6	Forvaltningsområdet for samisk språk	39
6.1	Formålet med språkreglene	39
6.2	Rettsvirkningen av samelovens språkregler for psykisk helsevern.....	41
6.2.1	Tolkning av «helse-og sosialinstitusjoner»	43
6.2.2	Tolkning av «betjent» og «svar».....	44
6.2.3	Tolkning av «egne interesser».....	46
6.2.4	Tolkning av «ønsker».....	47
6.3	I og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk	48
6.4	Praktiske konsekvenser av rett til bruk av samisk.....	50
6.5	Håndheving av sameloven	51
7	Avsluttende bemerkninger	53
8	Kildeliste	55
8.1	Primære kilder	55
8.1.1	Norsk lovgivning.....	55
8.1.2	Forskrifter og instruksjoner	55
8.1.3	Lovforarbeider, innstillinger og utredninger fra offentlige utvalg og komiteer mv. 55	
8.1.4	Rettspraksis	56
8.1.5	Internasjonale konvensjoner, praksis m.m.	57
8.2	Sekundære kilder.....	57
8.2.1	Juridisk litteratur	57
8.2.2	Annen litteratur	57
8.2.3	Nettsider	58

Forord

Eatnigiella

Sámeigiella, gollegiella,
manne oadát šlundádat?
Ale jaskkot eatnigiella,
Dasgo vieris gielat, mielat
dutnje juo hávddi goivvodit,
vaikke it leat vel liiddon,
eaige urbbit rahpasan.

Hans Aslak Guttorm¹

Morsmålet

Samespråket, hjertespråket,
hvorfor sover du motløst?
Ti ikke stille morsmål,
Fremmede språk,
graver allerede din grav,
selv om du ennå ikke har blomstret,
ei heller har knoppene dine åpnet seg.

Oversatt av meg

---

¹ Hans Aslak Guttorm (1996) *Šuvvi jahki*. Karasjok: Davvi Girji.

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Oppgavens tema er rett til bruk av samisk i psykisk helsevern i og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Temaet berører dessuten flere sider av helse- og omsorgsretten, samt folkerettslige spørsmål.

Formålet med oppgaven er å redegjøre for hvilken rett en samisktalende pasient har til bruk av samisk ved behandling i psykisk helsevern. Ved å foreta en analyse av rett til bruk av samisk i psykisk helsevern i og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, så er målet å undersøke hva som kan regnes som en rettslig standard av når pasienten har en særskilt rett til bruk av samisk i psykisk helsevern.

1.2 Problemstillingens bakgrunn og aktualitet

10. oktober 2016 la samisk språkutvalg frem en norsk offentlig utredning med forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samisk språk.² Revitalisering og bevaring av samisk språk innenfor ulike samfunnsrom er et politisk, så vel som et rettslig anliggende spørsmål. I oppgaven er fokuset sakens rettslige sider.

Det å forstå og gjøre seg forstått er ett av de mest grunnleggende prosjekt i den menneskelige tilværelse.³ Språket har en sentral funksjon i tilværelsen. For samiske språkbrukere handler det like mye om å få mulighet til å benytte språket i hverdagen, uavhengig av kunnskaper i norsk.⁴ Videre er det av stor betydning for statusen til samiske språk at de anerkjennes av storsamfunnet som språk som skal være i daglig bruk.⁵

Samisk er et finsk-ugrisk språk og hører til den ural-altaiske språkfamilie.⁶ Sápmi⁷ strekker seg over fire landegrenser; Norge, Sverige, Finland og Russland, og det samme gjør de ulike samiske språkene. I Norge er det tre hovedspråk av samisk som regnes som levende; nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Forskjellene mellom språkene er så markante at det er

---

² NOU 2016: 18 *Hjertespråket (lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk)*

³ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

⁴ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

⁵ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

⁶ Susann Funderud Skogvang, *Samerett*, 3.utgave, Oslo 2017 s. 212.

⁷ Sápmi er den nordsamiske tradisjonelle betegnelsen på samenes historiske bosetningsområde. Se Store norske leksikon: <https://snl.no/Sápmi> (sist lest: 30.04.2019).

mer naturlig å snakke om språk enn dialekter.⁸ I internasjonal sammenheng⁹ er alle de samiske språkene karakterisert som truede, alvorlig truede eller nesten utdødde språk.¹⁰ I dag finnes det ingen statistikk på hvor mange familier eller enkeltpersoner som bruker samisk som dagligspråk, eller hvor mange som behersker de samiske språkene.¹¹

En langvarig fornorskingspolitikk med formål om å assimilere samene fra 1840-tallet og fram til etterkrigstiden¹² har bidratt til å svekke de samiske språkene kraftig.¹³

Fornorskingspolitikken må sees på bakgrunn av den økende nasjonalfølelsen i Norge i siste halvdel av 1800-tallet, og ga grobunn for nedvurdering av samekulturen.¹⁴ Fornorskningen fikk fotfeste på flere samfunnsområder, både i lover og regelverk, i praktisk politikk og ikke minst som ideologi i samfunnet.¹⁵ Etter 2. verdenskrig begynte synet på språklige og etniske minoriteter å endre seg, og det ble inngått folkerettslige avtaler som fikk innvirkning på senere norsk lovgivning, og spesielt innenfor skoletilbudet til samiske barn.¹⁶

Saken om utbyggingen av kraftstasjon i Alta/Kautokeinovassdraget på 1970- og 1980-tallet markerer et tidsskille i samepolitikken og rettstilstanden for samene i Norge. I etterkant av protestene, demonstrasjonene og aksjonene mot utbyggingen av kraftstasjonen, så har samene blitt anerkjent som minoritet, og som urfolk¹⁷ i Norge. Den samiske folkegruppen har offisiell status som urfolk i Norge blant annet gjennom ratifiseringen av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (heretter ILO-169). I Rt. 2001 s. 769 (Selbuddommen) uttalte flertallet, ved førstvoterende dommer Matningsdal, om ILO-169 at «Det er ikke tvilsomt at samene etter denne definisjonen har status som urfolk i Norge».¹⁸ Det er alminnelig enighet om at samene i Norge tilfredsstiller konvensjonens definisjon av «indigenous peoples», og at ILO-169 gjelder for dem.¹⁹ Samisk språk regnes derfor som urfolksspråk, og samene har rett til beskyttelse av sitt språk.

---

⁸ NOU 1985: 14 side 17.

⁹ UNESCO (2010) - Atlas of the World's Languages in Danger: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (sist lest: 04.02.2019).

¹⁰ Store norske leksikon: <https://snl.no/samisk> (sist lest: 25.01.2019).

¹¹ Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/samiske-sprak/fakta-om-samiske-sprak/id633131/> (sist lest 27.02.19).

¹² Etter 2. verdenskrig (1939-1945).

¹³ Store norske leksikon: https://snl.no/samenes_historie (sist lest: 01.05.2019).

¹⁴ Store norske leksikon: https://snl.no/samenes_historie (sist lest: 01.05.2019).

¹⁵ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 52.

¹⁶ Blant annet FNs menneskerettighetserklæring fra 1948

¹⁷ Se kapittel 5 i oppgaven for definisjonen av urfolk.

¹⁸ Rt. 2001 s. 769 på side 791.

¹⁹ Skogvang (2017) s. 111.

Alta-saken kan ses som inngangen til den nye sameretten. Samerettsutvalget og Samekulturutvalget som ble opprettet i 1980 presenterte sin første delinnstilling, *Om samenes rettsstilling*²⁰, som dannet grunnlaget for Stortingets vedtak i 1987 om lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven-samel.). Sameloven dannet det rettslige grunnlaget for opprettelsen av det norske Sametinget. I 1992 fikk sameloven tilleggbestemmelser om bruk av samisk språk i Norge. Sameloven § 1-5 slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk, og innenfor forvaltningsområdet²¹ for samisk språk er samisk likestilt med norsk i offentlig sammenheng.²² I tillegg ledet arbeidet til vedtakelsen av Grunnloven § 108 (tidligere Grl. § 110a); ofte omtalt som «sameparagrafen».²³

I tillegg til å være et viktig kommunikasjonsverktøy er språk også en viktig kulturbærer og identitetsmarkør. En del samer opplever språksorg, et savn etter et språk de aldri har lært.²⁴ Språkutvalget bemerker at «de som har opplevd fortidens overgrep vil ofte ha dette med seg som en viktig del av sin identitet og bevissthet.»²⁵ Videre bemerkes det at fornorskingsprosessens langsiktige konsekvenser, som er overført i generasjoner, kan gi negativ påvirkning med hensyn til helse- og levekår og i møte med det offentlige tjenesteapparatet.²⁶ I tillegg viser historien at de overgrep som den norske stat begikk mot den samiske befolkningen har bidratt sterkt til den kritiske situasjonen de samiske språkene befinner seg i.²⁷

De forente nasjoners (FN) generalforsamling har utnevnt 2019 til internasjonalt år for urfolksspråk.²⁸ Hensikten bak utnevnelsen er å sette søkelys på behovet for å bevare, revitalisere og fremme bruk av urfolksspråkene som finnes i verden.²⁹ Med tanke på at samisk er et urfolksspråk, så er temaet svært aktuelt med politisk og rettslig fokus på urfolksspråk i inneværende år.

---

²⁰ NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*

²¹ Forvaltningsområdet for samisk språk er geografiske inndelte områder hvor norsk og samisk er likestilte språk. Mer om forvaltningsområdet i kapittel 6.

²² Lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven – samel.).

²³ Blant annet Skogvang betegner Grl. § 108 som «sameparagrafen». Se Skogvang (2017) s. 185.

²⁴ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

²⁵ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

²⁶ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

²⁷ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 47.

²⁸ FNs Generalforsamling: Resolution 71/178.

²⁹ Offisiell nettside for «2019 – International Year of Indigenous Languages»: <https://en.iyil2019.org/> (sist lest 04.02.2019).

Å kunne bruke sitt eget morsmål i møte med helsevesenet er et rettssikkerhetsprinsipp da det er en grunnleggende menneskerettighet å ha mulighet til å bruke sitt eget språk. Retten til å bruke sitt eget språk følger blant annet av FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 27. Når et menneske er i en så sårbar situasjon at behandling i psykisk helsevern er den eneste løsningen for tilfriskning, så vil muligheten til å bruke sitt eget språk være et viktig ledd i behandlingen, spesielt ved vedtak om tvang. Samiskspråklige helsetjenester er spesielt nødvendig innenfor behandlingstilbud der god kommunikasjon er avgjørende for god kvalitet på tjenesten og en vellykket behandling. Bruk av samisk innenfor helse- og omsorgstjenesten er knyttet til retten til et likeverdig tjenestetilbud. Dette følger av rettigheter samiske pasienter har i henhold til nasjonale lover og internasjonale konvensjoner. Disse vil bli beskrevet nærmere i kapittel 3, 4, 5 og 6 i oppgaven.

Psykiske lidelser skiller seg fra somatiske lidelser i den forstand at somatikk er den delen av medisinen som omhandler behandling av fysiske sykdommer, til forskjell fra psykiatri, eller psykisk helsevern, som dekker psykiske sykdommer og klinisk behandling av disse.³⁰ Adekvat kommunikasjon er sentralt i enhver situasjon der noen trenger og får utført helsehjelp. Dette vil gjelde for somatiske helseplager, hvis det eksempelvis er aktuelt å operere kneet til en pasient. Det vil i enda større grad være nødvendig hvis helseplagene er av psykisk art, som depresjoner, psykoser eller lignende. En behandler kan for somatiske lidelser gjennom ikke-språklige midler, eksempelvis gjennom å observere kneet få tilgang til informasjon, men for psykiske lidelser vil tilgangen til informasjon i større grad være avhengig av språklig kommunikasjon mellom behandler og pasient.

Ettersom drøftelsen av spørsmålet må skje innen rammen av en liten masteravhandling, er fokuset på den rettslige situasjonen for de samiskspråklige pasientene med psykiske lidelser. Dette behandles nærmere i kapittel 4.

Psykisk helse har de seneste årene blitt satt på den politiske agendaen, og med et økende fokus på psykisk helse har også Norges regjering rettet oppmerksomheten til dette.³¹ Samisk språk, eller mangelen på sådan, innenfor helse- og omsorgssektoren er også noe som har blitt løftet fram som en utfordring innenfor sektoren. Med psykisk helsevern, eller tidligere

---

³⁰ Store medisinsk leksikon: https://sml.snl.no/somatiske_symptomer (sist lest: 24.04.2019).

³¹ Blant annet gjennom Regjeringens strategi for god psykisk helse (2017-2022). Regjeringens strategiplan: https://www.regjeringen.no/contentassets/f53f98fa3d3e476b84b6e36438f5f7af/strategi_for_god_psykisk_helse_250817.pdf (sist lest: 05.02.2019).

betegnet som psykiatrien, menes de tilbud som samfunnet gjennom spesialisthelsetjenesten gir til personer med mentale lidelser.³² Av psykisk helsevernloven³³ § 1-2 første ledd fremgår det av lovens definisjon at:

«Med psykisk helsevern menes spesialisthelsetjenestens undersøkelse og behandling av mennesker på grunn av psykisk lidelse, samt den pleie og omsorg dette krever.»

En drøftelse av hva som inngår i behandlingen for å gi den pleien og omsorg det krever vil bli gjort i kapittel 4.

1.3 Avgrensning av tema og fremstillingen videre

Oppgavens hovedproblemstilling er rett til bruk av samisk i psykisk helsevern i Norge. Problemstillingen kan reises ut fra flere innfallsvinkler. I denne oppgaven vil fire innfallsvinkler bli analysert. Den første er; i hvilken utstrekning plikten til å tilby helsetjenestetilbud på samisk følger av Grunnloven § 108. De sentrale tolkningsspørsmålene er i hvilken utstrekning helseforetakene er å anse som «statens myndigheter» og i hvilken utstrekning det å tilby behandling på samisk er «å legge forholdene til rette». Dette vil bli drøftet i kapittel 3.

Den andre innfallsvinkelen fokuserer på den terapeutiske nytten bruk av samisk vil kunne utgjøre. Tolkningsspørsmålet er i hvilken utstrekning bruk av samisk språk omfattes av «nødvendige helse- og omsorgstjenester» jf. lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient-og brukerrettighetsloven – pbrl.) § 2-1a og § 2-1b. Denne innfallsvinkelen vil bli behandlet i kapittel 4.

Den tredje innfallsvinkelen fokuserer på om retten til å bli betjent på samisk følger av psykisk helsevernloven § 1-1, jf. artikkel 27 i FNs internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, jf. menneskerettsloven. Tolkningsspørsmålet er hvorvidt mangel på samiskspråklig terapi og behandling vil innebære at samiske pasienter «nektes retten til å bruke sitt språk...» slik det er formulert i SP artikkel 27. Dette vil bli drøftet i kapittel 5.

---

³² Store medisinske leksikon: https://sml.sn.no/psykisk_helsevern (sist lest: 05.02.2019).

³³ Lov 2.juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven – phvl.).

Den fjerde innfallsvinkelen er en tolkning av sameloven § 3-5, og hvor tolkningsspørsmålet er i hvilken utstrekning bestemmelsen gjelder for psykisk helsevern. Denne innfallsvinkelen vil bli behandlet i kapittel 6.

På grunn av oppgavens omfang, så er det nødvendig med noen avgrensninger. Oppgaven avgrenses mot å redegjøre for de materielle vilkårene for etableringen og gjennomføringen av frivillig og tvungent psykisk helsevern, og menneskerettighetenes skranke for slike inngrep. I tillegg avgrenses det mot rett til bruk av samisk i andre områder innenfor helse- og sosialsektoren selv om disse også vil bli omtalt i liten grad for å kunne drøfte hvilken rett det er til bruk av samisk i psykisk helsevern. Videre avgrenses oppgaven mot å drøfte betydningen av rett til samisk i helse- og omsorgssektoren for særlige sårbare grupper, som barn og eldre. Oppgaven redegjør for den samiske pasienten og brukerens generelle rett til bruk av samisk i møte med helse- og omsorgsinstitusjoner, herunder psykisk helsevern.

I tillegg til de ulike innfallsvinklene som skal drøftes, vil de de særlige metodespørsmålene og rettskildebildet i sameretten bli beskrevet nærmere i kapittel 2. De relevante grunnprinsippene for denne oppgaven som følger av Grunnloven vil bli behandlet i kapittel 3. Oppgaven avsluttes med avsluttende bemerkninger i kapittel 7.

2 Metodiske spørsmål

For å besvare problemstillingen i denne oppgaven, er det aktuelt med en kombinasjon av særegne metodespørsmål i sameretten, samt regulær lovtolkning etter vanlig juridisk metode. Dette innebærer at problemstillingen besvares med en metode som blir en kombinasjon av alminnelig norsk rettskildelære og samiske rettsmetodespørsmål. Således vil det bli foretatt regulær lovtolkning etter alminnelig rettskildelære, som det ikke er nødvendig å redegjøre for i detalj her. De modifikasjonene som sameretten legger opp til, kan ikke forutsettes som like kjent, og de vil bli redegjort for i dette kapittelet.

I oppgaven vil språkreglene i sameloven ha stor rettskildemessig vekt i drøftelsen, samt spesiallovgivningene innenfor helse- og omsorgssektoren og spesielt i psykisk helsevern med blant annet psykisk helsevernloven. I tillegg vil NOU 2016: 18 *Hjertespråket* (forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk) ha betydning for drøftelsene og hensynene bak retten til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren. En annen offentlig utredning av betydning er NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*.

Brudd på retten til bruk av samisk er sjeldent prøvd fremfor norske domstoler, slik at avgjørelser fra Norges Høyesterett som en rettskildefaktor vil ikke ha samme rettskildemessige aktualitet i denne oppgaven slik det normalt sett ville hatt i rettskildelæren. Derimot vil høyesterettsavgjørelser som omhandler eksempelvis SP artikkel 27 om kultur være relevant i oppgavens behandling av virkningen av SP artikkel 27 innenfor psykisk helsevern.

Samerett er en rettsdisiplin som tar opp spørsmål som er særegne for det samiske folk. Tema som blir behandlet i sameretten går på tvers av tradisjonelle rettsområder. Skogvang beskriver at faget reiser flere typer problemstillinger, både offentligrettslige og privatrettslige, folkerettslige og internrettslige, metodiske samt juridiske problemstillinger med tverrfaglige utfordringer.³⁴ Slik er det også i denne oppgaven, da temaet går på tvers av tradisjonelle rettsområder.

I behandlingen av samerettslige spørsmål vil internasjonale konvensjoner og traktater være av sentral betydning i rettsanvendelsen.³⁵ Derfor vil også folkerettslige prinsipper være av stor betydning ved behandlingen av samerettslige spørsmål. I tillegg vil tradisjonelle norske rettskilder anvendes i sameretten. Eksempler på dette er blant annet nasjonale rettskilder som Grunnloven § 108³⁶ som vil bli beskrevet nærmere i kapittel 3. Den samiske dimensjonen i rettspleien³⁷, og som utgjør den samiske retten, er samiske sedvaner og rettsoppfatninger.³⁸

Det er bred enighet i norsk teori om at det dualistiske prinsipp best betegner forholdet mellom norsk rett og folkeretten, og som dermed er utgangspunktet i norsk rett.³⁹ For det første innebærer dette at folkeretten kan gjøres til norsk rett gjennom vedtak av kompetente norske organer. For det andre kommer presumsjonsprinsippet⁴⁰, som går ut på at norsk rett presumeres å være i samsvar med folkeretten, til anvendelse.⁴¹ Det autentiske språket i de inkorporerte konvensjonene vil være bestemmende ved forskjell mellom den opprinnelige og

---

³⁴ Skogvang (2017) kapittel 2.

³⁵ Skogvang (2017) s. 52.

³⁶ Kongeriket Norges Grunnlov 14. mai 1814.

³⁷ Skogvang (2017) s. 53.

³⁸ Skogvang (2017) s. 53.

³⁹ Morten Ruud og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett 4.utgave*, Oslo 2011 s. 56.

⁴⁰ Presumsjonsprinsippet er tolkningsprinsipp som går ut på at norsk rett presumeres å være i samsvar med folkeretten. Dette medfører at folkeretten har stor vekt som rettskilde. Se for eksempel Rt. 2000 s. 1811 (Finanger I) s. 1829.

⁴¹ Ruud og Ulfstein (2011) s. 56.

den norske versjonen.⁴² Det følger av Wien-konvensjonen om traktatretten⁴³ artikkel 31 nr. 1 at konvensjonstekst skal tolkes med vanlig språklig forståelse og i god tro i lys av konvensjonens formål. Norge har ikke tiltrådt denne konvensjonen, men artikkelen om traktatolkning gir uttrykk for folkerettslig sedvane og Norge er derfor bundet av regelen artikkel 31 nr. 1 gir uttrykk for.

ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater ble ratifisert av Norge i 1990, og trådte i kraft i 1991. Ratifikasjonen medfører at Norge er forpliktet til å oppfylle konvensjonens bestemmer.⁴⁴ Samene, som urfolk har dermed visse rettigheter etter konvensjonen.⁴⁵ Videre vil FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) og FNs internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) være av betydning i denne oppgaven. Ettersom konvensjonene er folkerettslige konvensjoner, vil folkerettslig benyttes ved tolkningen.

Reelle hensyn som en rettskildefaktor er av særlig betydning i denne oppgaven. Eckhoff definerte reelle hensyn som «... vurderinger av hva som er rettferdig, rimelig, formålstjenlig e.l.»⁴⁶ Innenfor problemstillingen om hvilken rett en samisktalende pasient har til å bruke samisk i psykisk helsevern så gjør reelle hensyn seg gjeldende. Det samiske språkets betydning for selverkjennelse, selvrespekt og identitet er et reelt hensyn som gjør seg gjeldende i denne oppgaven. Språket berører noe eksistensielt ved mennesket. Hvordan språket kommuniseres i møte med helse- og omsorgsinstitusjoner er særlig viktig. Språket har en verdi i seg selv, og er en døråpner for god kommunikasjon og behandling. Det er vanskelig å tenke seg tilfriskning og forbedring av pasientens psykiske helse innenfor psykisk helsevern uten språk. Det er et grunnprinsipp å få benytte seg av eget språk. Det følger av blant annet Grunnloven § 108, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27, ILO-169 og United Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.

Det kan stilles spørsmål ved i hvilken utstrekning det er positivt eller negativt hvorvidt metodespørsmålet for problemstillingen er såpass fleksibelt og åpent for lovanvenderen. Et fleksibelt rettskildelandskap gir mulighet for en positivt innstilt rettsanvender i samerettslige spørsmål å imøtekomme den samiske pasientens rettigheter. Er rettsanvenderen derimot

---

⁴² Rt. 2000 s. 996 (Bøhler) s. 1009.

⁴³ The Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT), 23 May 1969.

⁴⁴ NOU 2007: 13 A Den nye sameretten s. 214.

⁴⁵ Høyesterett bekrefter at ILO-169 gir samene status som urfolk i Rt. 2001 s. 769.

⁴⁶ Torstein Eckhoff, *Rettskildelære 5. utgave ved Jan E. Helgesen*, Oslo 2001 side 24.

negativt innstilt gir det større muligheter til å bortfortolke rettighetene til den samiske pasienten.

3 Grunnprinsipper

Tidligere høyesterettsjustitiarius og leder av Samerettsutvalget, Carsten Smith, har ved flere anledninger uttalt at den mest høytidelige og forpliktende måte en stat kan uttrykke sin rett og sine grunnprinsipper er gjennom konstitusjonen – Grunnloven.⁴⁷ Som følge av lex superior-prinsippet så har Kongeriket Norges Grunnlov av 17. mai 1814 høyest rang som rettskilde i norsk rett. Dette innebærer at ved motstrid vil en grunnlovsbestemmelse gå foran en bestemmelse av lavere rang. Dette innebærer dessuten at innholdet i en grunnlovsbestemmelse vil legge føringer ved tolkningen av lovbestemmelser av lavere rang.⁴⁸ Menneskerettighetene som er nedfelt i Grunnloven kan sies å være grunnprinsippene i norsk rett. I 2014 fikk Grunnloven en ny språkdrakt, og sentrale bestemmelser om menneskerettigheter ble samlet til kapittel E i Grunnloven. Av sentral betydning i denne oppgaven er bestemmelsene i Grunnloven § 92 og Grunnloven § 108.

3.1 Grunnloven § 92

Av Grunnloven § 92 følger det at «Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter.»

Det er staten som er pliktsubjektet etter Grunnloven § 92. Bestemmelsen fastsetter en generell plikt for staten til å ivareta menneskerettighetene. Dette gjelder både de som følger av Grunnloven, men også internasjonale traktater om menneskerettigheter som er ratifisert eller inkorporert til norsk rett.

Grunnloven § 92 har betydning for problemstillingen i oppgaven da Grl. § 92 hjemler en plikt for staten å respektere og sikre menneskerettighetene. Problemstillingen besvares både med Grunnloven § 108 og internasjonale menneskerettigheter.

I samerettslige spørsmål vises det ofte til internasjonale menneskerettskonvensjoner og traktater, og disse har staten en positivrettslig forpliktelse til å respektere og sikre overfor den

---

⁴⁷ Se blant annet NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling* kapittel 1.10.

⁴⁸ Skogvang (2017) s. 187.

samiske folkegruppen. Rettsvirkningen av relevante internasjonale menneskerettskonvensjoner vil bli beskrevet nærmere i kapittel 5.

3.2 Grunnloven § 108

Som nevnt i innledningskapittelet så kan problemstillingen om rett til bruk av samisk i psykisk helsevern reises ut fra flere innfallsvinkler. Den ene er i hvilken utstrekning plikten til å tilby helsetjenestetilbud på samisk følger av Grunnloven § 108. De sentrale tolkningsspørsmålene er i hvilken utstrekning helseforetakene er å anse som «statens myndigheter» og i hvilken utstrekning det å tilby behandling på samisk er «å legge forholdene til rette».

Gjennom Grunnloven har samene som en folkegruppe fått særlige rettigheter. Dette gir «sameparagrafen»⁴⁹ en særstilling i norsk rett. Grunnloven § 110a ble vedtatt av Stortinget 21. april 1988 og tilføyd ved grunnlovsbestemmelse av 27. mai 1988. Etter menneskerettighetsreformen i 2014 er den nå flyttet til § 108. Grunnloven § 108 slår fast at: «Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.»

Bestemmelsen bygger på et av hovedhensynene bak forslaget fra Samerettsutvalget i NOU 1984: 18, nemlig om å gjøre godt igjen gammel urett overfor samene gjennom langvarig assimileringpolitikk. Ifølge Samerettsutvalget er den viktigste virkning av Grunnloven § 108 at den pålegger staten en politisk og moralsk forpliktelse overfor norske samer. Grunnloven § 108 bygger på det syn at Norge har et særlig ansvar for den samiske folkegruppen og bevaring av den samiske kulturen, samt at grunnlovsbestemmelsen bygger på anerkjennelsen av at staten Norge er etablert på territoriet til to folk – nordmenn og samer – og at begge folk har samme rett til og samme krav på å kunne utvikle sin kultur og sine språk.⁵⁰ Bestemmelsen er inspirert av SP artikkel 27, og denne vil derfor kunne være et tolkningsmoment ved fastleggelsen av innholdet i Grunnloven § 108.

Skogvang argumenterer for at

«Sameparagrafen må tolkes slik at den er en retningslinje for Stortingets lovgivende myndighet i samespørsmål, den vil legge bånd på forvaltningens skjønnsutøvelse i samesaker,

---

⁴⁹ Blant annet Skogvang betegner Grl. § 108 som «sameparagrafen». Se Skogvang (2017) s. 185.

⁵⁰ Dok.nr.16 (2011-2012) s. 214-215.

være et viktig moment ved tolkningen av samerettslige regler samt være et selvstendig rettsgrunnlag der andre rettskilder ikke gir noe svar.»⁵¹

Selv om formuleringen i bestemmelsen opererer med «sitt språk» i entall, så er det ingen tvil om at lovparagrafen gjelder for de ulike samiske språkene eller språkvarianter. Når det i tillegg innenfor den samiske folkegruppen kan identifiseres flere ulike språk, taler ordlyden for at grunnlovsvernet omfatter alle de samiske språkene.⁵² Språkutvalget utdyper at «I motsatt fall ville man ikke ivaretatt plikten overfor hele den samiske folkegruppe, men bare enkelte deler av den, for eksempel brukerne av nordsamisk».⁵³ Grunnloven § 108 oppstiller bare minstestandarder for statens forpliktelser overfor den samiske folkegruppe i Norge.⁵⁴

Ordlyden i Grunnloven § 108 angir rettighetssubjektet til å være «den samiske folkegruppe». Rettighetssubjektet angir hvem bestemmelsen gjelder for og hvem som dermed har rettigheter etter bestemmelsen. Samerettsutvalget understreker at den samiske folkegruppe:

«... omfatter alle samer i Norge uten hensyn til bosted og yrke. Det er videre grunn til å fremheve at ingen som selv med grunn føler tilhørighet til samisk kultur og samfunnsliv, skal utelukkes. En slik bestemmelse vil derved ta sikte på hele det samiske fellesskap og mangfold.»⁵⁵ Rettighetssubjektet er således hele det samiske fellesskap.

Et spørsmål som kan stilles er hvorvidt den enkelte pasient vil kunne påberope seg Grunnloven § 108 til støtte for å få behandling på samisk, eller om staten kan høres med at den har en rekke generelle tiltak som støtter opp om samiske helsetiltak og at «den samiske folkegruppe» dermed er tilgodesett på tilfredsstillende måte. I spørsmålet om kollektive og individuelle rettigheter så argumenterer Skogvang for at bestemmelsen gjelder kollektive og individuelle rettigheter, og at de vurderinger som må gjøres på bakgrunn av dette spørsmålet ut fra SP artikkel 27, må gjelder også for Grunnloven § 108.⁵⁶ Det er slik at SP artikkel 27 både gir individuelle og kollektive rettigheter, og dette må gjelde for Grunnloven § 108 også. Bestemmelsen gir derfor både enkeltindivider og hele den samiske folkegruppe som et kollektiv, rettigheter etter bestemmelsen.

---

⁵¹ Skogvang (2017) s. 188.

⁵² NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 81.

⁵³ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 81.

⁵⁴ Skogvang (2017) s. 186.

⁵⁵ NOU 1984: 18 s. 434 og Skogvang (2017) s. 191.

⁵⁶ Skogvang (2017) s. 191.

Ordlyden i Grunnloven § 108 angir pliktsubjektet til å være «Statens myndigheter».

Pliktsubjektet angir hvem som er bundet eller forpliktet av bestemmelsen.⁵⁷ Det vil si at det er statens myndigheter som er forpliktet etter bestemmelsen. Når det gjelder offentlige organer, er det klart at det først og fremst er Stortinget, regjeringen og domstolene som sameparagrafen retter seg mot.⁵⁸ Det er imidlertid nødvendig at offentlige myndigheter på alle nivåer forsøker å planlegge og handle på en slik måte at hensynene bak grunnlovsbestemmelsen ivaretas. Det er nettopp de regionale og lokale tiltak som vil ha størst betydning for den samiske folkegruppe. Spesielt innenfor psykisk helsevern vil det først og fremst være regionale og lokale tiltak som vil være i kontakt med den samiske folkegruppen. Fylkeskommunale og kommunale institusjoner vil allikevel ikke ha noe selvstendig ansvar for å vurdere forholdet til Grunnloven.⁵⁹

Spørsmålet er i hvilken utstrekning helseforetakene omfattes av begrepet «statens myndigheter». Spørsmålet om statlige selskaper omfattes ble drøftet under lovforberedelsen. Som kjent er de private rettssubjekter, og det kunne tale mot at de dermed er forpliktet etter grunnlovsbestemmelsen. På den andre siden legges det ikke opp til at staten ville kunne «organisere seg» bort fra forpliktelsen etter grunnloven. Helseforetakene kan ikke organisere seg bort fra grunnlovsbestemmelsen. En annen problemstilling er om staten med grunnloven i hånd, kan formulere føringer der de pålegger kommunene og fylkeskommunene plikter som staten er forpliktet av, men fylkeskommunene og kommunene ikke er. Selv om helsetjenestene i vår tid er utført av statlige helseforetak, må det anses som sikker rett at de på dette punktet er bundet av Grunnloven. Selve organiseringen til en foretaksmodell utgjør i så måte neppe noen forskjell. De utøver like fullt myndighet gjennom å tilby og eventuelt nekte å tilby helsetjenester.

Fylkeskommunale og kommunale organer må imidlertid forholde seg til direktiver og delegasjoner fra statlig hold. Statlige overføringer til samiske tiltak vil måtte forvaltes etter beste evne, og i overensstemmelse med Grunnloven § 108. Hensynene bak sameparagrafen vil også gjøre at begunstigende vedtak i samiske spørsmål vil ha krav på økonomisk støtte fra staten. Ved utøvelsen av forvaltningsmyndighet vil Grunnloven § 108 være en relevant tolkningsfaktor. Videre vil samelovens regler om samisk språk også pålegge enkelte plikter både på kommunale og fylkeskommunale organer. Samelovens formålsbestemmelse skal

---

⁵⁷ Skogvang (2017) s. 192.

⁵⁸ Skogvang (2017) s. 194.

⁵⁹ NOU 1984: 18 s. 439.

tolkes i lys av Grunnloven. Bestemmelsen kan dermed indirekte få betydning for kommuners og fylkeskommuners rettslige forpliktelser. Av dette utledes det at helsemyndigheter i en viss utstrekning vil være pliktsubjekter etter Grunnloven § 108.

Det vernede objektet i sameparagrafen er angitt i bestemmelsen som den samiske folkegruppens «språk, sin kultur og sitt samfunnsliv». Språk, kultur og samfunnsliv henger nøye sammen. Samisk språk utgjør et så sentralt element i den samiske kulturen at det er tatt med i bestemmelsen. Bestemmelsen opererer med et vidt kulturbegrep.

Sameparagrafen pålegger statens myndigheter å «legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle» sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Bestemmelsen har både en påbuds- og en forbudsside.⁶⁰ Påbudssiden ligger i myndighetenes plikt til aktive tiltak i tilretteleggingen for den samiske folkegruppes kulturutøvelse.⁶¹ Selv om den positive forpliktelsen er det sentrale ved Grunnloven § 108, er det likevel på det rene at bestemmelsen også inneholder et vern mot en negativ samepolitikk fra myndighetenes side.⁶² Sistnevnte angir forbudssiden ved bestemmelsen. Det staten er forpliktet til, er ikke å sikre og utvikle samisk språk og kultur, men å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppen selv kan sikre og utvikle sin kultur.

«Å legge forholdene til rette» vil også innebære at staten er forpliktet til å legge til rette for at den samiske folkegruppen skal kunne bruke det samiske språket i møte med helse- og omsorgssektoren. Dette gjøres i stor grad gjennom for eksempel tolketjenester på sykehus, skilting på samisk, informasjonsbrosjyrer og lignende. Allikevel så kan det være utfordrende å kunne sikres retten til å snakke samisk i klinisk behandling dersom terapeut eller psykolog ikke snakker samisk selv. Det er ikke i alle behandlingstilfeller det egner seg med tolk. Mange samisktalende pasienter behersker norsk så godt at det ofte anses som unødvendig å be om tolk for å få uttale seg på samisk.

Det er vanskelig å tenke seg at det er brudd på Grunnloven § 108 om en pasient ikke får bruke samisk i psykisk helsevern dersom det kan benyttes tolketjeneste eller det er andre forhold som tilsier at myndighetene har lagt «forholdene til rette» for at samene kan sikre og utvikle språket. Dersom forholdene ikke er lagt til rette, så kan det derimot tenkes brudd på retten til

---

⁶⁰ Skogvang (2017) s. 198.

⁶¹ Skogvang (2017) s. 198.

⁶² NOU 1993: 34 s. 81.

den samiske pasienten å bruke samisk i helse- og omsorgsinstitusjoner, herunder i psykisk helsevern.

Domstolene har ikke behandlet sameparagrafen i særlig grad, og de har unnlatt å vurdere den rettslige betydning av bestemmelsen når det gjelder for eksempel rett til beite for rein, forholdet mellom norske forsvarsinteresser og utøvelse av samisk kultur, forholdet til samiske rettsoppfatninger som relevant rettskilde og så videre, der dette hadde vært betimelig å gjøre, for eksempel Rt. 1997 side 1608.⁶³ Grunnloven § 108 (eller tidligere Grl. § 110a) er videre påberopt i flere tilfeller, uten at Høyesterett har funnet grunn til å drøfte bestemmelsens betydning, blant annet i HR-2017-1230-A.⁶⁴

Gjennomføringen av intensjonene i Grunnloven § 108 fra statens side må skje gjennom lovgivning, bevilgninger og andre vedtak, samt gjennom informasjon om samiske rettigheter. Grunnloven § 108 forutsetter en lojal oppfølging fra Stortinget og regjeringen. Samtidig vil manglende oppfyllelse neppe få nevneverdige rettslige konsekvenser.⁶⁵ Grunnloven § 108 gir domstolene statsmyndighetene stor skjønnsmargin, og selv om den har vært påberopt for norske domstoler ved flere tilfeller, så er den ikke påberopt i spørsmålet om rett til bruk av samisk i psykisk helsevern.

3.2.1 Håndheving av Grunnloven § 108

Det er ikke knyttet konkrete sanksjoner til statens forpliktelser etter Grunnloven § 108, men det følger av konstitusjonelle sedvanerett at norske domstoler har adgang til å prøve grunnlovsmessigheten av formelle lover, plenarvedtak i Stortinget og forvaltningsvedtak. Dette gir domstolene kompetanse til å prøve om statens myndigheter etterlever forpliktelsene som Grunnloven § 108 pålegger dem.⁶⁶ I forhold til å håndheve konkrete forpliktelser som denne bestemmelsen har i forhold til vernet av samisk språk, er det mest hensiktsmessig likevel å gå ut ifra at statens myndigheter forholder seg lojalt til Grunnlovens bestemmelser, og ivaretar språkvernet deretter. Domstolenes muligheter til å påpeke pliktbrudd og reagere på forsømmelser av forpliktelsene etter bestemmelsen, er nokså begrenset med hensyn til at det er vanskelig å utlede konkrete rettigheter ut fra ordlyden i Grunnloven § 108. Samer kan

---

⁶³ Skogvang (2017) s. 194.

⁶⁴ Skogvang (2017) s. 194.

⁶⁵ NOU 1984: 18 s. 433. Se også Skogvang (2017) s. 199.

⁶⁶ Skogvang (2017) s. 199-200.

imidlertid påklage krenkelse av bestemmelsen inn for Sivilombudsmannen. Dette vil nok også være den meste praktiske måten å gå frem for å slå fast pliktbrudd fra statens side.

4 Rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren og i psykisk helsevern

I dette kapittelet skal det drøftes hvilken rett en samisktalende pasient har til bruk av samisk i helse- og omsorgstjenesten, og da spesielt innenfor psykisk helsevern uavhengig av om pasienten befinner seg i forvaltningsområdet for samisk språk, eller ikke. Først redegjøres det for rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren, deretter særskilt for psykisk helsevern. Det vil også redegjøres for begrep i psykisk helsevern. De hensynene som gjør seg gjeldende i helse- og omsorgssektoren for pasienten eller brukerens rett til bruk av samisk, samt kommunikasjonens betydning, vil være sammenfallende for hele helse- og omsorgssektoren inkludert psykisk helsevern.

4.1 Den samiske pasientens rett til likeverdige tjenester

Norske helsemyndigheter er gjennom norske lover og folkeretten forpliktet til å tilby likeverdige helsetjenester til den samiske befolkningen. Retten til å benytte samisk i kontakt med helse- og omsorgssektoren, retten til et likeverdig tjenestetilbud og samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester reguleres blant annet av lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre rettsforhold (sameloven-samel.), lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven – pbrl.), lov 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven – hol.), lov 2. juli 1999 nr. 61 om spesialisthelsetjenesten m.m. (spesialisthelsetjenesteloven – sphl.) og lov 15. juni 2001 nr. 93 om helseforetak m.m. (helseforetaksloven – hfl.).⁶⁷

Av forarbeidene til de såkalte «helselovene» så fremgår det at:

«De nye helselovene er et ledd i regjeringens arbeid for å fremme helse- og velferdspolitikken bygd på respekten for menneskeverdet, rettfærdig fordeling av rettigheter og plikter, likeverd og lik tilgjengelighet av tjenester og styrket rettsstilling for den som trenger disse tjenestene.»⁶⁸

---

⁶⁷ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 141.

⁶⁸ Ot.prp.nr.13 (1998-1999) Om lov om helsepersonell mv (helsepersonelloven) del I, side 15.

En av innfallsvinklene som nevnt i innledningskapittelet fokuserer på den terapeutiske nytten bruk av samisk vil kunne utgjøre. Tolkningsspørsmålet er i hvilken utstrekning bruk av samisk språk omfattes av «nødvendige helse- og omsorgstjenester» jf. lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven – pbrl.) § 2-1a og § 2-1b. Et spørsmål i tilknytning til dette vil dessuten være i hvilken utstrekning rett til å bruke samisk i kontakt med helse- og omsorgssektoren er en del av den forsvarlige og omsorgsfulle hjelpen som institusjonene er pålagt å gi pasienten eller brukeren.

4.1.1 Pasient- og brukerrettighetsloven

Etter pasient- og brukerrettighetsloven § 3-5 første ledd skal informasjonen til pasienten være tilpasset mottakerens individuelle forutsetninger, som alder, modenhet, erfaring og kultur- og språkbakgrunn. Personellet skal etter annet ledd sikre seg at mottakeren har forstått innholdet og betydningen av opplysningene. Regelverket tar særlig sikte på å avhjelpe språkbarrierer som kan forekomme mellom pasienter eller brukere og helse- og omsorgstjenesten. Det er klart at det samiske språket og den samiske kulturen omfattes av lovgivningen.

I merknaden til pasient- og brukerrettighetsloven § 3-5 er det understreket at det er den som yter helsehjelp som har ansvaret for å tilrettelegge informasjonen, eller få det gjort.⁶⁹ Er pasienten samisktalende, og det er avgjørende at han eller hun skjønner innholdet av informasjonen, må det skaffes tolk. Departementet fraråder at pasientens pårørende brukes som tolk i slike tilfeller, blant annet fordi det vil være nødvendig med spesiell opplæring.⁷⁰ Det kan argumenteres for at det ikke er pasienten som har behov for tolk, men helsepersonellet da informasjonen skal være tilpasset pasientens språkbakgrunn, jf. pbrl. § 3-5 første ledd.

Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-1a andre ledd og § 2-1b andre ledd første punktum gir pasienter rett til nødvendig helsehjelp fra henholdsvis helse- og omsorgstjenesten og spesialisthelsetjenesten. Begrepet «nødvendig helsehjelp» skal tolkes slik at det gir krav på nødvendig helsehjelp med en forsvarlig standard, basert på en individuell helsefaglig vurdering av behov.⁷¹ Det er vanskelig å angi presist hva som er nødvendig helsehjelp. Omfang og nivå må derfor vurderes konkret.

---

⁶⁹ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 143.

⁷⁰ Se Ot.prp.nr.12 (1998-1999) s. 131, jf. NOU 2016: 18 s. 143.

⁷¹ Prop.91 L (2010-2011) s.514 og Prop.118 L (2012-2013) side 102.

Spørsmålet er i hvilken utstrekning «nødvendig helsehjelp», jf. pbrl. § 2-1a andre og pbrl. § 2-1b andre ledd første punktum, kan tolkes slik at det gir en samiskspråklig pasient rett til å bruke samisk i møte med helse-og omsorgstjenesten og spesialisthelsetjenesten da det anses å være en del av «nødvendig helsehjelp» å bruke samisk i sammenheng med behandlingen.

Det ligger i kravet til «nødvendig helsehjelp» at det også må foreligge et rimelig forhold mellom kostnadene ved utredning eller behandling og den forbedring av pasientenes tilstand den eventuelle helsehjelpen forventes å gi.⁷² Det innebærer at helsehjelpen skal være dokumentert effektiv, og det skal foreligge vitenskapelig dokumentasjon for at pasientens tilstand kan forbedres som følge av behandling i spesialisthelsetjenesten. Det skal videre være et rimelig forhold mellom kostnadene og den forbedring av pasientens helsetilstand behandling forventes å gi.⁷³ Det er med andre ord en kost/nytte-vurdering i vurderingen av hva som er å anse som «nødvendig helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten».

Formålsbestemmelsene i spesialisthelsetjenesteloven og pasient- og brukerrettighetsloven er utgangspunktet, og det skal tas hensyn til pasientens ønsker og synspunkter.

Forsvarlighetskravet innebærer også at dersom en bestemt type tjeneste er eneste alternativ for å yte et forsvarlig tilbud til pasienten, har vedkommende pasient også et rettskrav på den bestemte tjenesten.⁷⁴

Det kan argumenteres for at en rett til å bli betjent på samisk for en samisktalende pasient er en del av forsvarlighetskravet til nødvendig helsehjelp fra kommunens helse-og omsorgstjeneste og spesialisthelsetjenesten. Reelle hensyn tilsier at for en pasient vil muligheten til å bruke morsmålet sitt i behandling være av betydning for en god helsehjelp. Det er presisert i forarbeidene til loven at det skal tas hensyn til pasientens ønsker og synspunkter, og de beste grunner taler dermed for at bruk av samisk i behandlingsøyemed er en del av dette hensynet. Konklusjonen er at rett til å bruke samisk i helse-og omsorgstjeneste og spesialisthelsetjenesten er en del av «nødvendig helsehjelp» jf. pbrl. § 2-1a og § 2-1b.

4.1.2 Helse- og omsorgstjenesteloven

Helse- og omsorgstjenesteloven regulerer hensynet til samiske pasienter i primærhelsetjenesten. Lovens formål er blant annet å sikre et likeverdig tjenestetilbud, jf. hol.

---

⁷² Prop.118 L (2012-2013) side 102.

⁷³ Prop.118 L (2012-2013) side 102.

⁷⁴ Prop.118 L (2012-2013) side 102.

§ 1-1. Etter hol. § 3-10 skal kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk blant annet sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utformingen av tjenesten. Dette gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samisk i helse- og omsorgstjenesten etter samel. § 3-5. Videre skal bestemmelsen sikre pasient- og brukerinnflytelse innenfor den kommunale helse- og omsorgstjenesten. I forarbeidene understrekes det at landets kommuner generelt, og kommunenes helse- og omsorgstjeneste spesielt, vil være forpliktet til å etterleve samelovens bestemmelser. Dette gjelder både ved utformingen av den kommunale helse- og omsorgstjenesten, og ved ytelse av konkrete helse- og omsorgstjenester omfattet av loven.⁷⁵

De kommunene som ikke hører under forvaltningsområdet for samisk språk, men som har samisk befolkning, skal etter hol. § 3-10, første, andre og fjerde ledd, sørge for at representanter for samiske brukere og pasienter blir hørt ved utformingen av kommunenes helse- og omsorgstjeneste. Dette innebærer at kommunen, ved utformingen av tjenestene, skal ha dialog med representanter for samiske pasienter og brukere om hvilke strategier og løsninger som kan gi et godt tilbud til samiske pasienter og brukere.⁷⁶ Tilbudet til pasientene må inneholde tilrettelegging for samisk språkbruk jf. samel. § 3-5. Innholdet i sameloven vil bli behandlet nærmere i kapittel 6.

Forarbeidene til loven viser til at sameloven fastsetter bestemmelser som kan ha betydning for hvordan kommunen tilrettelegger sine helse- og omsorgstjenester for samiske pasienter og brukere.⁷⁷ Det fremkommer videre at det er viktig at samiske hensyn og rettigheter etter sameloven også ivaretas i den kommunale helse- og omsorgstjenesten.⁷⁸ Av bestemmelsen utledes det at samiske pasienter har rett til et likeverdig helsetilbud. Innenfor et likeverdig tjenestetilbud gjelder også en rett til å bruke samisk i møte med helse- og omsorgstjenesten.

4.1.3 Spesialisthelsetjenesteloven

Et likeverdig tjenestetilbud er ett av formålene med spesialisthelsetjenesteloven, jf. § 1-1 nr.3. Et likeverdig tjenestetilbud foreligger når personer som etterspør helsetjenester har samme mulighet til å skaffe seg helsetjenester uavhengig av bosted, økonomi, sosial status, alder, kjønn, etnisk tilhørighet m.v. I sphi. § 1-1 nr. 5 fastslås det at tilpasning til pasientenes behov

---

⁷⁵ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 143, jf. Prop.91 L (2010-2011) s. 486.

⁷⁶ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 144.

⁷⁷ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 144, jf. Prop.91 L (2010-2011) s. 85 og 494.

⁷⁸ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 144, jf. Prop.91 L (2010-2011) s. 85 og 494.

er et mål. Det samme er sikring av tjenestetilbudets tilgjengelighet for pasientene jf. spl. § 1-1 nr. 6. Tilgjengelighetsbegrepet har flere dimensjoner, blant annet sosial tilgjengelighet.⁷⁹ Språkutvalget uttrykket at «Det tenkes da på at ulike befolkningsgrupper (høy- og lavstatusgrupper, samer, innvandrere mv.) i ulik grad vil føle barrierer av for eksempel kulturell og religiøs art i sin kontakt med helsevesenet.»⁸⁰

For at lovens samlede formål skal kunne oppfylles, må tjenestetilbudet for den samiske befolkning gis en utforming og en kvalitet som imøtekommer denne gruppens behov. I utgangspunktet er de formålene som er oppstilt i formålsparagrafen likeverdige. Det betyr at ingen av målene kan neglisjeres eller gis en særstilling. Formålsbestemmelsen angir de overordnede siktemålene som de andre bestemmelsene i loven skal bidra til å oppfylle. Lovens enkelte formålsbestemmelser vil tjene som tolkningsmoment for de øvrige bestemmelsene i loven, og som veiledning ved skjønnsutøvelsen.⁸¹

4.1.4 Helseforetaksloven

I helseforetaksloven § 35 er det understreket at regionalt helseforetak skal sørge for at den enkelte pasients utvidete rett til bruk av «samisk språk» i spesialisthelsetjenesten blir ivarettatt, jf. samel. § 3-1 nr. 4 og samel. § 3-5. De regionale helseforetakene som omfattes av samel. § 3-5, vil også ha plikter etter de generelle reglene i §§ 3-3 og § 3-2.

4.1.5 Helsepersonelloven

Lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven-hpl.) har en egen bestemmelse om krav til forsvarlighet og omsorgsfull hjelp utført av helsepersonell. I lovens § 4 første ledd slås det fast at:

«Helsepersonell skal utføre sitt arbeid i samsvar med de krav til faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp som kan forventes ut fra helsepersonellets kvalifikasjoner, arbeidets karakter og situasjonen for øvrig.»

I forarbeidene⁸² til bestemmelsen er det som regnes som «forsvarlighet» nærmere beskrevet. En del av kravet til forsvarlighet regnes som helsehjelp som skal være begrunnet i hensynet til

---

⁷⁹ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 144.

⁸⁰ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 144.

⁸¹ Ot.prp.nr.10 (1998-1999) s. 23-24.

⁸² Ot.prp.nr.13 (1998-1999) Om lov om helsepersonell mv (helsepersonelloven) side 215-217.

pasientens beste. I dette ligger det at informasjon, samtykke og medvirkning er sentrale stikkord når helsepersonell utøver sin virksomhet.⁸³

Med «situasjonen for øvrig» taler reelle hensyn for at dette kan omfatte en situasjon hvor en samisk pasient sliter med å forstå behandlingens innhold på norsk, og heller burde fått informasjon på samisk. En del av den omsorgsfulle hjelpen vil da kunne være kommunikasjon på samisk mellom helsepersonell og pasient eller bruker begrunnet i hensynet til pasientens beste.

Av bestemmelsens andre ledd følger det at «helsepersonellet skal innrette seg etter sine faglige kvalifikasjoner, og skal innhente bistand eller henvise pasienter videre der dette er nødvendig og mulig. Dersom pasientens behov tilsier det, skal yrkesutøvelsen skje ved samarbeid og samhandling med annet kvalifisert helsepersonell. Helsepersonell har plikt til å delta i arbeid med individuell plan når en pasient eller bruker har rett til slik plan etter pasient- og brukerrettighetsloven § 2-5.»

Bestemmelsen hjemler altså helsepersonellets plikt til å gi pasienten et helhetlig tilbud. Av forarbeidene følger det at «pasientens behov kan tilsi at flere fagpersoner arbeider sammen for å gi pasienten et helhetlig tilbud. Der dette er nødvendig for å oppfylle forsvarlighetsplikten og for å gi pasienten et adekvat tjenestetilbud, skal helsepersonell samarbeide om pasientbehandling. Når dette tjener pasientinteressene og ivaretar hensynet til pasientens selvbestemmelsesrett, skal helsepersonell samarbeide med annet kvalifisert personell for å gi pasienten et best mulig tilbud.»⁸⁴

Likt som rett til nødvendig helsehjelp, så kan det argumenteres for at de vilkårene loven oppstiller for helsepersonell til å utføre sitt arbeid med de krav til faglig forsvarlighet og omsorgsfull hjelp, så vil slik helsehjelp innebære at pasienten eller brukeren blir møtt med et helsepersonell som kan gi omsorgsfull hjelp også på samisk. Hensynet til pasientens beste er førende for den hjelpen helsepersonellet skal gi. Tolketjenester og samhandling med annet helsepersonell kan tjene til pasientens interesse av å få bruke samisk i kontakt med helsepersonellet. Dette er dessuten knyttet til den samiske pasientens rett til et likeverdig tjenestetilbud.

---

⁸³ Ot.prp.nr.13 (1998-1999) Om lov om helsepersonell mv (helsepersonelloven) side 216.

⁸⁴ Ot.prp.nr. 13 (1998-1999) Om lov om helsepersonell mv (helsepersonelloven) side 217.

4.2 Den samiske pasienten i psykisk helsevern

En pasient som skal være omfattet av psykisk helsevern må ha en psykisk lidelse. «Psykisk lidelse er fellesbetegnelsen på lidelser og sykdommer som er kjennetegnet ved subjektivt plagsomme psykiske symptomer med eller uten funksjonssvikt i dagligliv eller arbeid.»⁸⁵ Behandlingen for alvorlige psykiske lidelser kan blant annet være behandling i psykisk helsevern. Psykisk helsevern har også vært omtalt som «psykiatrien», men i dag er «psykisk helsevern» den offisielle betegnelsen på de psykiatriske helsetjenestene. Fagområdet blir fortsatt betegnet som «psykiatri». «Psykiatri er læren om psykiske lidelser og avvikende menneskelig adferd, særlig i relasjon til medmennesker.»⁸⁶ Psykiatri er hvordan en skal forstå, utrede, behandle og forebygge psykiske lidelser.

Både en psykolog og en psykiater kan være faglig ansvarlige for vedtak i norsk psykisk helsevern. En psykiater er en utdannet lege som senere har spesialisert seg i fem år til å bli psykiater. En psykolog studerer profesjonsstudiet i psykologi i seks år før vedkommende får autorisasjon som psykolog. Utøvelsen av fagområdet psykiatri involverer dessuten flere andre faggrupper som er i kontakt med pasienten; blant annet sykepleiere, helsefagarbeidere, miljøterapeuter, barnevernspedagoger, ergoterapeuter, vernepleiere, kliniske pedagoger, kliniske sosionomer, familierapeuter med mer.⁸⁷ Dette innebærer at det er en del mennesker som er i kontakt med den samisktalende pasienten i psykisk helsevern.

Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven – phvl.) regulerer det psykiske helsevernet i Norge. Av psykisk helsevernloven⁸⁸ § 1-2 første ledd fremgår det av lovens definisjon at:

«Med psykisk helsevern menes spesialisthelsetjenestens undersøkelse og behandling av mennesker på grunn av psykisk lidelse, samt den pleie og omsorg dette krever.»

Loven regulerer etablering og gjennomføring av både det frivillige vernet og tvangsvernet, i og utenfor sykehus. Det er kun spesialisthelsetjenestens tilbud og tiltak til personer med psykiske lidelser som reguleres gjennom lovens bestemmelser, i tillegg til pasienters rettsstilling som henholdsvis frivillig innlagt pasient og som pasient underlagt tvungen

---

⁸⁵ Ulrik Fredrik Malt mfl., *Lærebok i psykiatri 4. utgave*, Oslo 2018 side 15.

⁸⁶ Malt mfl. (2018) s. 839.

⁸⁷ Store medisinske leksikon: https://sml.sn.no/psykisk_helsevern (sist lest: 01.04.19).

⁸⁸ Lov 2.juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven – phvl.).

observasjon eller tvunget psykisk helsevern.⁸⁹ Dette innebærer at rettsstillingen til personer med psykiske lidelser som ikke har et pågående tilbud eller tiltak under ansvar av spesialisthelsetjenesten, enten dette skjer ved innleggelse i institusjon, ved tvang under døgnopphold eller poliklinisk behandling, ikke reguleres av psykisk helsevernloven.

Lovens formål «... er å sikre at etablering og gjennomføring av psykisk helsevern skjer på en forsvarlig måte og i samsvar med menneskerettighetene og grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper. Det er et formål med reglene å forebygge og begrense bruk av tvang» jf. phvl. § 1-1 første ledd. Videre følger det av phvl. § 1-1 andre ledd at «helsehjelpen skal tilrettelegges med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet og så langt som mulig være i overensstemmelse med pasientens behov og selvbestemmelsesrett og respekten for menneskeverdet».

Av merknad til lovens formålsbestemmelse så kommer det fram at begrunnelsen til at det er tatt med en uttrykkelig henvisning til menneskerettighetene er for at det skal være en påminnelse om at menneskerettighetene gir føringer ved tolkningen av lovens bestemmelser.⁹⁰ Videre så følger det av merknaden at det overordnede formålet er å forebygge og begrense bruk av tvang, som er en harmonisering med ordlyden i pasient- og brukerrettighetsloven § 4A-1 og helse- og omsorgstjenesteloven § 9-1.⁹¹ Lovens formål er dermed at integriteten til psykiatriske pasienter respekteres i tråd med menneskerettighetene. Mer om menneskerettighetenes virkning for den samiske pasienten under behandling i psykisk helsevern i kapittel 5.

Psykisk helsevernloven § 4-1 hjemler retten til å få utarbeidet en individuell plan for tjenestetilbudet. Spørsmålet er om pasienten har rett til få kommunisert og utarbeidet planen på samisk. Psykisk helsevernloven i seg selv har ingen bestemmelse som gir uttrykk for at en pasient har rett til å bruke samisk i behandlingen. Med henvisning til menneskerettighetene i lovens formålsbestemmelse, så er det tydelig at SP artikkel 27, jf. menneskerettsloven blir aktualisert. Mer om denne bestemmelsen i kapittel 6.

Psykisk helsevernloven § 4-2 hjemler vern av personlig integritet under gjennomføringen av psykisk helsevern. Av fjerde ledd følger det at «Det skal også tas hensyn til den enkeltes

---

⁸⁹ Aslak Syse, *Psykisk helsevernloven med kommentarer*, Oslo 2016 s. 21.

⁹⁰ Prop.147 L (2015-2016) Endringer i psykisk helsevernloven mv. (økt selvbestemmelse og rettssikkerhet) s. 48.

⁹¹ Prop.147 L (2015-2016) s. 48.

livssyn og kulturelle bakgrunn.» Institusjonen skal tilrettelegge oppholdet til den enkelte pasient på en måte som ivaretar dette hensynet.⁹² En måte å ta hensyn til den samiske pasientens kulturelle bakgrunn er å utforme og gjennomføre den individuelle planen på samisk.

Hovedprinsippet for behandling innen psykisk helsevern er skreddersøm.⁹³ Det betyr at hjelpen skal tilbys utfra den enkeltes behov og kapasiteter og tilbys på en slik måte at den oppleves å være til hjelp. Pasienter med behov for langvarige og koordinerte tilbud har en lovmessig rett til å få utarbeidet en individuell plan som bidrar til helhetlige og sammenhengende tjenestetilbud, jf. phvl. § 4-1. Samtidig er situasjonen ikke alltid slik at verken pasienter eller pårørende har oversikt over hva som kan være god hjelp. Det er derfor de siste årene utviklet nasjonale faglige retningslinjer for behandling av de fleste psykiske lidelser der myndighetene gir kunnskapsbaserte anbefalinger basert på hva som har vist seg å være hjelpsomt for pasienter med tilsvarende diagnoser. Slike retningslinjer er veiledende, men pasienter og pårørende har rett til å bli informert om hva som er anbefalt behandling. Samtykke til behandling og frivillighet skal i utgangspunktet legges til grunn ved all ytelse av helsetjenester, også innen psykisk helsevern, jf. phvl. § 4-2. De allmenne bestemmelsene knyttet til samtykke, informasjon og medvirkning i pasientrettighetsloven vil da gjelde som vanlig. Kunnskap er avgjørende for at pasienter skal kunne medvirke og treffe informerte valg om egen psykisk helse.

Det er en kjensgjerning at den samiske befolkningen i Norge bor spredt, og det finnes ingen offisiell registrering av hvem som har samisk identitet, eller hvem som bruker samisk aktivt. I Finnmark anslås det imidlertid at 30-40% av befolkningen har samisk bakgrunn.⁹⁴ Det er et mål at den samiske befolkningen skal få et tilbud om psykisk helsevern som er likeverdig med majoritetsbefolkningen.⁹⁵ Dette er bakgrunnen for opprettelsen av et nasjonalt samisk kompetansesenter for psykisk helse. Samisk nasjonalt kompetansesenter (SANKS) er den eneste institusjonen i Norden som har spisskompetanse innenfor kulturtilpasset

---

⁹² Kristin Hagen, Tore Roald Riedl og Roger Østbøl, *Psykisk helsevernloven med innledning og kommentarer*, Oslo 2002 s. 226.

⁹³ Store medisinske leksikon: https://sml.snl.no/psykisk_helsevern (sist lest: 01.04.2019).

⁹⁴ Malt mfl. (2018) s. 830.

⁹⁵ Malt mfl. (2018) s. 830.

selvmordsforebygging blant samer, inklusive kulturelt og språklig tilpasset klinisk psykiatrisk arbeid.⁹⁶

«Selvmordsratene blant urbefolkningsgrupper i arktiske områder har generelt vært høy, og hyppigheten av selvmordsforsøk i urbefolkningsgrupper har i flere land økt i alarmerende grad, særlig blant ungdom (Kirmayer et al., 2000). Det er derfor verd å merke seg at det ikke er funnet noen økt hyppighet av selvrapporterte selvmordsforsøk blant samisk ungdom i Nord-Norge. Det er mulig dette har sammenheng med en bedring i levekår og kulturell status i den norske samiske befolkningen i de senere år (Silviken og Kvernmo, 2007). Det er heller ikke funnet noen forskjeller av betydning når det gjelder ungdommenes psykiske helse (Heyerdahl et al., 2004).»⁹⁷

Selv om forskning ikke viser noen økt hyppighet om selvrapporterte selvmordsforsøk blant samisk ungdom i Nord-Norge sett i sammenheng med den øvrige befolkningen, så vil rett til bruk av samisk allikevel ha stor betydning i klinisk psykiatrisk arbeid.

4.2.1 Kommunikasjonens betydning

Som nevnt ovenfor er rett til bruk av samisk innenfor helse- og omsorgstjenesten er knyttet til retten til et likeverdig tjenestetilbud. Tilrettelegging for samisk språk i en kulturell kontekst er av sentral betydning for pasientsikkerheten.⁹⁸ Dette følger av rettigheter samiske pasienter har i henhold til nasjonale lover og internasjonale konvensjoner. Likeverdige helsetilbud for samiske pasienter forutsetter at tjenestetilbudet tilrettelegges pasientens kulturelle og språklige bakgrunn. Kommunikasjonens betydning omhandler de reelle hensynene som utgjør det samiske språkets betydning i helse- og omsorgssektoren og som gjør seg gjeldende i behandling av den samiske pasienten eller brukeren. Kommunikasjon er ikke bare det samiske språket, men også forståelse av den samiske kulturen og hvordan pasient og behandler kommuniserer denne kulturen.

4.2.1.1 Morsmålets betydning i behandling

Morsmålet er et viktig fundament i et individs identitet, og språket er en viktig bærebjelke i den samiske kulturen. Innenfor helsesektoren er språket et viktig verktøy i utredning og behandling. I kriser vil det være helt avgjørende å kunne gjøre seg forstått. Mange er uvant

---

⁹⁶ SANKS.no: <https://finnmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks> (sist lest: 09.04.2019).

⁹⁷ Malt mfl. (2018) s. 830.

⁹⁸ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 48.

med å snakke om følelser på annet enn morsmålet, til tross for at de ellers i dagligdagse samtaler behersker norsk godt. Dessuten vil evnen til å uttrykke seg språklig på et annet språk enn morsmålet i situasjoner med legebeseøk lett bli påvirket av stress og utrygghet.⁹⁹ De fleste samer behersker norsk meget godt, men når livet blir vanskelig med sykdom og man er i en sårbar fase av livet, kommer også behovet for å kommunisere på det språket de kjenner best; nemlig morsmålet sitt.

Mange samer har mistet språket som følge av fornorskingen. Kulturkompetanse hos personellet i helse- og omsorgssektoren er derfor også viktig for opplevelsen av at helsetilbudet er tilpasset samisk befolkning. Helsepersonellet må ha en kulturell og språklig kompetanse som avspeiles i den faglige tilnærmingen da dette anses som en forutsetning for å kunne yte god helsehjelp.¹⁰⁰ Det skaper tillit til helse- og omsorgspersonell når pasient eller bruker kjenner seg ivaretatt og forstått.¹⁰¹ Språkutvalget beskriver at «God kommunikasjon i helse- og omsorgssektoren handler om mer enn språk. Det handler også om å forstå hvordan samer forholder seg til sykdom, måter å uttrykke seg på og uskrevne normer.»¹⁰²

Språkets betydning i møte med den samiske pasienten vil være av avgjørende faktor. Språk er sterkt knyttet til kultur, og det samiske språk utgjør et meget sentralt element i den samiske kulturen.¹⁰³ Samekulturutvalget slo i NOU 1985:14 side 152 fast at språket: «...er et av de sterkeste og mest seiglivede kjennetegn på etnisk og kulturell egenart.»

I en masteravhandling fra det helsevitenskapelige fakultet som omhandlet samiske terapeuters erfaringer med pasienter som mener de lider av ganning, så beskrev kandidaten blant annet at språket er en grunnleggende forutsetning for en vellykket relasjon mellom pasient og behandler.¹⁰⁴ I tillegg ble det bemerket i avhandlingen at «Samisktalende terapeuter har også den fordel at pasientene automatisk vil føle at de klarer å snakke om sensitive temaer uten å føle skam eller fremmed til egne følelser. Morsmålet er hjertespråket og alt som berører hjertet komme lettere ut med morsmålet.»¹⁰⁵

---

⁹⁹ NOU 1995: 6 Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge kapittel 8.

¹⁰⁰ NOU 1995: 6 kapittel 8.

¹⁰¹ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 141.

¹⁰² NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 141.

¹⁰³ Skogvang (2017) s. 212.

¹⁰⁴ Marit Ellen Inga Bals, *Samiske terapeuters erfaringer med pasienter som mener de lider av ganning*, Tromsø 2015 side 34.

¹⁰⁵ Bals (2015) side 34.

Samisk er et levende språk i den forstand at det beskriver ulike aktiviteter i større grad enn for eksempel det norske språket. I tillegg er språket viktig innenfor tradisjonelle næringer som reindrift, jordbruk, duodji¹⁰⁶ og fiske. Kulturforskjellene kommer muligens fremst til uttrykk da samers forståelse av helse og sykdom, samt måten de kommuniserer på, kan føre til samhandlingsproblemer mellom samiske pasienter og norsk helsevesen. Det er dokumentert at samiske pasienter med psykiske lidelser opplever dårligere behandlingsallianse med norske behandlere enn norske pasienter gjør, uten at dette fanges opp av behandlerne. Sammenhengen mellom utbytte av behandlingen og behandlingsallianse er godt dokumentert.¹⁰⁷ Det er derfor essensielt at pasientens kulturelle bakgrunn og språklige preferanser kartlegges.

4.2.1.2 utfordringer i møte med den samiske pasienten

Utfordringer i møtet mellom behandleren og den samiske pasienten omhandler anerkjennelse og forståelse av pasientens kulturelle kontekst. Å forstå de samiske pasientene handler ikke bare om språk, men også om de kulturelle forskjellene man møter på. I den samiske kulturen er fremdeles skjebnetro og ganning levende. Forskning viser at helsepersonell uten bakgrunn for å forstå den samiske kulturen sliter i møtet med samiske pasienter.¹⁰⁸

Innen psykiatrien finnes et fagområde som kalles «etnopsykiatri».¹⁰⁹ Samisk psykiatri hører inn under dette, og det essensielle er at ideen om at psykiatrien er kulturavhengig og må ta hensyn til den etniske kulturen den skal operere innenfor.¹¹⁰

Den narrative tradisjonen, eller den muntlige fortellingen, er en viktig samisk tradisjon. Forskning på samisk psykisk helsevern¹¹¹ viser at i kriser kan det være nærliggende for en samisk pasient å ta i bruk kjente, tradisjonelle kollektive historier for å forsøke å forklare erfaringene. Innenfor denne tradisjonen benyttes ofte billedspråk og symbolspråk, og magisk tenkning kan forekomme. Pasienter kan hevde å ha hatt kontakt med underjordiske, snakket med døde mennesker og hjelpere osv., uten at dette nødvendigvis er psykotiske forestillinger.

---

¹⁰⁶ Duodji er den nordsamiske betegnelsen på tradisjonelt samisk håndverk.

¹⁰⁷ Tore Sørli og Jens-Ivar Nergård, *Treatment satisfaction and recovery in Saami and Norwegian patients following psychiatric hospital treatment: a comparative study*. Transcultural Psychiatry 2005 side 295-316. Nettside: <https://omsorgsforskning.brage.unit.no/omsorgsforskning-xmlui/handle/11250/2444930> (sist lest 30.04.2019).

¹⁰⁸ Bals (2015) s. 19-20.

¹⁰⁹ Bals (2015) s. 40.

¹¹⁰ Bals (2015) s. 40.

¹¹¹ Anne Silviken og Vigdis Stordahl (Red.), *Samisk psykisk helsevern: nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*, Kárášjohka: ČálliidLágádus 2010 s. 34-35.

Noen kan fortelle at de har sett spøkelser, merket uro i hus eller sett underjordiske.¹¹² Alle disse forestillingene knyttet til åndeverdenen, er forankret i tradisjonelle oppfatninger og folketro og er i utgangspunktet normalfenomener i den kulturelle konteksten.

Et annet trekk i tenkningen er en uttalt skjebnetro. Det er en kjent klinisk erfaring at forestillinger om ganning (det å bli satt ondt på) kan inngå som et element i mange psykosetilstander. Dette er også knyttet til kulturelle forestillinger i den samiske kulturen og betraktes da ikke som avvik. Vrangforestillinger, som ofte vil farges av pasientenes kulturelle kontekst, vil likevel framstå som unormale også i denne konteksten.¹¹³

Informantene i Bals' masteravhandling, som er terapeuter med samisk bakgrunn, beretter om at de opplever ganning som skambelagt, tabuisert og et verktøy til majoritetsbefolkningen for latterliggjøring av samisk kultur.¹¹⁴ Videre så delte informantene en mening om at forståelsen og kunnskapen om samiske verdier og kunnskapstradisjoner er viktige i helsevesenet for å kunne gi en optimal helsehjelp til samiske pasienter.¹¹⁵ Informantene i Bals' avhandling ga uttrykk for at helsevesenets manglende kompetanse om samisk psykisk helse skaper større taushet rundt tema som for eksempel skjebnetro og ganning.¹¹⁶ Informantene beskriver utfordringene med «skolemedisinen» på den ene siden som kan vurdere pasienten psykotisk fordi de tror de lider av ganning, mens en terapeut med den kulturelle forståelsen på den andre siden kunne ha vurdert pasienten annerledes.¹¹⁷

Det er mye som tyder på at mange samer har en høyere terskel for å søke helsehjelp enn nordmenn for øvrig. De har også en sterkere tradisjon for å mestre plager og sykdommer uten å involvere helsetjenesten. Bruk av tradisjonelle behandlingsmetoder som læsing er mer utbredt blant samiske pasienter innen psykisk helsevern enn blant norske.¹¹⁸ I mange miljøer er det tabu å snakke om psykiske vansker, ettersom mange er redde for stigmatisering og utstøting. En høy terskel for å søke hjelp kan være positivt ved at den kan føre til større mobilisering av egne og nettverkets ressurser. Det kan også ha alvorlige negative utslag dersom sykdommen er alvorlig og bedring er avhengig av behandling. Tidlig intervensjon av

---

¹¹² Silviken og Stordahl (2010) s. 34-35.

¹¹³ Silviken og Stordahl (2010) s. 34-35.

¹¹⁴ Bals (2015) s. 40.

¹¹⁵ Bals (2015) s. 46.

¹¹⁶ Bals (2015) s. 36-37.

¹¹⁷ Bals (2015) s. 39-40.

¹¹⁸ Randal Sexton og Tore Sørli, *Use of traditional healing among Sami psychiatric patients in the north of Norway*. Int J Circumpolar Health 2008;67(1) s. 135-46.

psykososer vil kunne være en ekstra stor belastning i den samiske befolkningen på grunn av slike forhold.

Samiskspråklige helsetjenester er spesielt nødvendig innenfor behandlingstilbud der god kommunikasjon er avgjørende for god kvalitet på tjenesten og en vellykket behandling. Dette omhandler særlig samiske pasienter innen eldreomsorg, psykisk helse og rus, tilbud til barn og pasienter med kognitive og livstruende sykdommer. Manglende mulighet til å bruke eget språk reduserer kvaliteten på tjenestene, og er en trussel mot pasientens sikkerhet fordi risikoen for feil behandling øker. Den samiske pasientens integritet er avhengig av et likeverdig helsetilbud, og dette kan i behandlingssammenheng gjelde rett og mulighet til å bruke samisk.

Det kan være mulig å se en langvarig assimileringpolitikk i sammenheng med den samiske befolkningens helse, spesielt innenfor psykisk helse. «Samiske menn rapporterer om mer angst og depresjon enn den generelle befolkningen. Det har sammenheng med opplevelsen av etnisk diskriminering og sosioøkonomiske faktorer (Hansen et al., 2012). Det samme er ikke funnet hos kvinner med samisk bakgrunn, som oppsøker behandling for psykisk lidelse i mindre grad enn andre kvinner fra de samme områdene. Etnisk bakgrunn kan spille en rolle når det gjelder utformingen av behandlingstilbudet (Møllersen et al., 2005) men det er ikke avdekket store forskjeller i behandlingsallianse eller frafall blant henviste pasienter i psykiatrien i Finnmark.»¹¹⁹

Dette kan tyde på at språk- og kulturkompetanse hos behandlere kan utgjøre en vesentlig forskjell i behandlingen innenfor psykisk helsevern. Tilrettelegging for samiske språk i en kulturell kontekst er av sentral betydning for pasientsikkerheten. Mange samer har mistet språket som følge av fornorskningen, og de samene som behersker språket bør få bruke språket i møte med helse- og omsorgssektoren. Kultur- og språkkompetanse hos helsepersonell er viktig for opplevelsen av at helsetilbudet er tilpasset og tilrettelagt for en samisk befolkning. «I psykiatrien kan den samiske pasienten få en ekstra ryggsekk å bære på når behandleren ikke kjenner godt nok til kulturen og det oppstår store misforståelser. Mangel på kulturkompetanse kan føre til at «samme» helsetjenestetilbud ikke er det samme som «likeverdig» tilbud.»¹²⁰

---

¹¹⁹ Malt mfl. (2018) s. 830.

¹²⁰ NRK Sápmi: <https://www.nrk.no/sapmi/en-av-tre-sliter-med-selv mordstanker-1.12241358> (sist lest 08.02.18).

Språkutvalget fremhever at «I det samiske samfunnet står verdiene *bierkenidh/bierggit/birget* (å berge seg økonomisk eller sosialt), *birgehallat* (å berge seg i samhandling med andre) og *goerkesadtedh/guládallat/gulahallat* (evnen til å forstå og lytte til andre) sentralt. Dette har betydning for når og om samiske personer tar kontakt med helse- og omsorgssektoren, og hvordan de legger frem og snakker om egen helse.»¹²¹

Kommunikasjonen har betydning fordi å snakke om egen helse kan «innebære å snakke om vanskelige, personlige eller til og med tabubelagte temaer.»¹²² Det vil uten tvil være en trygghet for den samiske pasienten å møte helsepersonell med samisk kulturforståelse og som behersker det aktuelle samiske språket. Dette innebærer at pasienten kan være sikker på å bli oppfattet riktig og slipper samtidig å forklare om sin bakgrunn og sin kultur.¹²³

Kommunikasjonsproblemer i helsesektoren kan medføre utfordringer i informasjonsformidling og behandlingssituasjoner. I tillegg kan manglende språk- og kulturkompetanse i det norske helsevesenet føre til feiltolkning og i verste fall feil diagnose. Det som kan oppleves som vanlig i samisk miljø, kan oppleves som fremmed i det norske. Det kan derfor lett oppfattes som om pasienten er forvirret, og noe psykotisk.¹²⁴ Nettopp derfor er det viktig for pasientsikkerheten og for kvaliteten på tjenestene som tilbys at helsepersonell og pasientene eller brukerne forstår hverandre. Samer behøver et helse- og omsorgsvesen der de kan motta tjenester tilpasset samisk kultur og de samiske språkene.¹²⁵

5 Norges internasjonale forpliktelser for samisk språk og helsetjenester overfor den samiske befolkningen

5.1 Forholdet til internasjonale rettskilder

Norge er folkerettslig forpliktet til å bevare og videreutvikle samisk språk.¹²⁶ Psykisk helsevernlovens regler om frihetsberøvelse og bruk av tvang overfor mennesker med psykiske lidelser må utformes og praktiseres slik at de ikke kommer i konflikt med menneskerettslige regler om blant annet rett til vern om personlig frihet og integritet.

---

¹²¹ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 141.

¹²² NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 141.

¹²³ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 141.

¹²⁴ Bals (2015) s. 41.

¹²⁵ NOU 2016: 18 *Hjertespråket* s. 141.

¹²⁶ NOU 2016: 18 *Hjertespråket*, kapittel 5.12.

Grunnloven § 92 fastsetter en generell plikt for staten til å ivareta menneskerettighetene. Staten skal respektere og sikre menneskerettighetene slik disse er nedfelt i Grunnloven og i traktater som er bindende for Norge. Gjennom lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven – mrl.) § 2 er flere internasjonale konvensjoner inkorporert i norsk rett og vil etter folkerettslig metode og etter bestemmelsen i mrl. § 3 ha forrang ved motstrid med andre bestemmelser i norsk rett. Bestemmelsene som kommer til uttrykk i de internasjonale konvensjonene, har dermed forrang foran norsk lov, selv når en intern lovparagraf er tydelig konkret formulert.¹²⁷ Menneskerettslovens formål er å styrke menneskerettighetenes stilling i norsk rett, jf. lovens § 1.

I saker av samerettslig karakter som kommer opp for domstolen, blir det svært ofte fra den samiske parts side vist til FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27, ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater og Grunnloven § 108. I de fleste sakene er det ofte inngrep i det materielle grunnlag for samisk kultur (herunder reindriftsnæringen) som blir påberopt for de norske domstolene. I det følgende vil det drøftes hvilken virkning de internasjonale rettskildene har for rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren, og da spesielt innenfor psykisk helsevern. For å fastlegge innholdet i språkrettighetene, vil praksis om forståelsen av kulturbegrepet være av betydning.

5.2 Virkningen av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter

En av innfallsvinklene som nevnt innledningsvis til å besvare problemstillingen er om retten til å bli betjent på samisk følger av psykisk helsevernloven § 1-1, jf. artikkel 27 i FNs internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, jf. menneskerettsloven. Tolkningsspørsmålet er hvorvidt mangel på samiskspråklig terapi og behandling vil innebære at samiske pasienter «nektes retten til å bruke sitt språk...».

International Covenant on Civil and Political Rights, eller med norsk oversettelse; De forente nasjoners internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter, ble ratifisert 16. desember 1966 og trådte i kraft i Norge 23. mars 1976. Konvensjonen er inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 3. Dette innebærer også at konvensjonen går foran annen norsk lovgivning ved motstrid, jf. mrl. §§ 2 og 3.

---

¹²⁷ Jf. Høyesteretts dom i Rt. 2005 s. 833 avsnitt 44.

I samerettslige spørsmål er det av FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27 som er den sentrale bestemmelsen. Artikkel 27 er en sentral bestemmelse i internasjonal folkerett når det gjelder vern av minoriteter. I forarbeidene¹²⁸ til sameloven ble artikkel 27 vurdert som en sterk rettskilde for samiske rettigheter, både politiske, kulturelle og økonomiske. Den utgjorde også en del av grunnlaget for Stortingets vedtak av Grunnloven § 108 (tidligere Grunnloven § 110a) i 1988.¹²⁹

Ordlyden i artikkelens autentiske engelske tekst:

«In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.»

I den norske oversettelsen av SP artikkel 27 slås det fast at:

«I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk».

SP artikkel 27 beskytter «etniske... og språklige minoriteter». Det er klart at samene, som en minoritet i Norge, er beskyttet av denne bestemmelsen. Etter ordlyden verner artikkel 27 den ideelle kulturen og kulturelle ytringsformer som språk og religion. Norske myndigheter har siden behandlingen av sameloven av 1987 lagt til grunn at staten har en plikt til positivt å bidra til at forutsetningene er til stede for at den samiske folkegruppen skal kunne dyrke sin kultur. For å etterkomme forpliktelsene er det nå en alminnelig tolkning at bestemmelsen hjemler krav om positive tiltak fra myndighetenes side. Ordlyden i artikkel 27 kan gi uttrykk av at bestemmelsen bare gir et negativt vern («ikke nektes retten til ...»). Ifølge Samerettsutvalget var det ingen tvil om at da bestemmelsen ble utformet på 1950-tallet tok den ikke sikte på noe mer enn å sikre minoriteters rett til å eksistere i fred. Artikkelen var en beskyttelse mot assimilering.¹³⁰

---

¹²⁸ Ot.prp. nr. 33 (1986-87) *Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold*

¹²⁹ Innst. S. nr. 147 (1987-88) Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen angående ny § 110a i Grunnloven om samiske rettigheter

¹³⁰ NOU 1984: 18 s. 270 og Kirsti Strøm Bull: «Urfolksrettigheter» i Andreas Føllesdal, Morten Ruud og Geir Ulfstein (red.): *Menneskerettighetene og Norge. Rettsutvikling, rettsliggjøring og demokrati*, Oslo 2017 s. 302.

Etter Samerettsutvalgets vurdering måtte bestemmelsen forstås videre, slik at den også hjemlet krav om positiv diskriminering og pålegger statene en plikt til å yte økonomisk bidrag for at minoritetsgrupper faktisk kan dyrke sitt språk og sin kultur.¹³¹ Justisdepartementet sluttet seg til tolkningen.¹³² Det samme gjorde Stortingets justiskomiteé hvor de påpekte at det er «... særlig viktig at norske myndigheter i dag medvirker aktivt for å sikre samene mulighet for å utvikle sin kultur».¹³³ Praksis fra Menneskerettighetskomiteen viser at SP artikkel 27 omfatter det materielle grunnlaget for kultur.

Det følger av praksis fra FNs menneskerettighetskomité, som overvåker gjennomføring av konvensjonen¹³⁴, at urfolk i henhold til artikkel 27 både kan ha individuelle og kollektive rettigheter. Retten til å bruke eget språk gjelder både privat og offentlig bruk av språket og får særlig mening når den kan utnyttes kollektivt. Også kultur, skikker og tradisjonelle næringsformer forutsetter på ulike måter utøvelse sammen med andre. Tilsvarende vil rettigheter som gjelder massemedia, utdanning og kulturvern i realiteten bare kunne oppfylles gjennom tiltak overfor hele gruppen.

Spørsmålet er om rett til bruk av samisk i psykisk helsevern følger av psykisk helsevernloven § 1-1, jf. SP artikkel 27, jf. menneskerettsloven § 2. Psykisk helsevernloven § 1-1 første ledd første setning slår fast at «Formålet med loven her er å sikre at etableringen og gjennomføringen av psykisk helsevern skjer på en forsvarlig måte og i samsvar med menneskerettighetene og grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper.»

I forarbeidene er det uttrykt at «I første ledd første punktum er det tatt inn en uttrykkelig henvisning til menneskerettighetene. Det medfører ingen vesentlig innholdsmessig endring ettersom de fleste menneskerettighetene allerede er gjort til norsk lov, men er en påminnelse om at menneskerettighetene gir føringer ved tolkningen av lovens bestemmelser.»¹³⁵

Det er rimelig klart psykisk helsevern skal etableres og gjennomføres i samsvar med menneskerettighetene, samt at menneskerettigheter som er særlig relevant for den samiske folkegruppen også er omfattet av dette.

---

¹³¹ NOU 1984: 18 s. 271.

¹³² Ot.prp. nr. 33 (1986-87) *Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold*, s. 37.

¹³³ Innst. O. nr. 79 (1986-1987) s. 5.

¹³⁴ Se bestemmelsene i SP Del IV

¹³⁵ Prop.147 L (2015-2016) *Endringer i psykisk helsevernloven mv.* side 48.

Formålet til psykisk helsevern er primært at gjennomføringen og etableringen skjer på en forsvarlig måte, og forebygge og begrense bruk av tvang, jf. phvl. § 1-1 første ledd. I andre ledd slås det fast at «helsehjelpen skal tilrettelegges med respekt for den enkeltes fysiske og psykiske integritet og så langt som mulig være i overensstemmelse med pasientens behov og selvbestemmelsesrett og respekten for menneskeverdet.»

I respekt for fysisk og psykisk integritet ligger det et krav om at pasientens kroppslige og psykiske grenser i størst mulig grad skal respekteres.¹³⁶ Kravet om at helsehjelpen så langt som mulig skal være i overensstemmelse med pasientens behov og selvbestemmelsesrett er en markering av frivillighetsprinsippet og av at bruk av tvang alltid skal være en subsidiær løsning.¹³⁷ Formålsbestemmelsen gir ingen holdepunkter for at personlige forhold som språk, kultur og lignende er hjemlet, men at det handler om pasientens integritet og å forhindre at menneskeverdet bli krenket ved unødvendig tvangsbruk. Imidlertid så kan det tenke seg at med tanke på at formålsbestemmelsen uttrykkelig henviser til menneskerettighetene så skal også personlige forhold som språk, kultur og lignende være beskyttet og respekteres i psykisk helsevern, jf. phvl. § 1-1, jf. SP artikkel 27, jf. mrl. § 2 nr. 3. Dette innebærer at SP art. 27 som gir den samiske folkegruppen rett til å bruke samisk, også vil gjelde innenfor psykisk helsevern.

Da konvensjonen er tatt inn i norsk rett gjennom menneskerettsloven, så vil den ha forrang ved motstrid med andre bestemmelser i norsk rett. SP artikkel 27 hjemler en rett til bruk av samisk i psykisk helsevern.

5.3 Virkningen av FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), eller med norsk oversettelse FNs internasjonale konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK), pålegger statene en rekke forpliktelser når det gjelder helse- og omsorgstjenester, utdanning og kultur. Konvensjonen ble ratifisert av Norge 16. desember 1966 og trådte i kraft 3. januar 1976. Konvensjonen er inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 nr.

---

¹³⁶ Prop.147 L (2015-2016) side 48.

¹³⁷ Prop.147 L (2015-2016) side 48.

2. Dette innebærer også at konvensjonen går foran annen norsk lovgivning ved motstrid, jf. mrl. §§ 2 og 3.

I spørsmålet om rett til bruk av samisk i psykisk helsevern er ØSK artikkel 12 nr. 1 av særlig betydning. Artikkelen nr. 2 er ikke relevant i denne sammenhengen. Av ØSK artikkel 12 nr. 1 autentiske engelske ordlyd fremgår det:

«The State Parties to the present Covenant recognize the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health.»

Den norske oversettelsen er som følger:

«Konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til den høyest oppnåelige helsestandard både fysisk og psykisk.»

ØSK art. 12 nr. 1 hjemler en rett til både en god fysisk og psykisk helse for enhver. Med «enhver» så siktes det til hver enkelt innbygger i konvensjonslandet. Dette innebærer at rettighetene som følger av ØSK ikke er en spesifikk særrettighet for minoriteter eller urbefolkninger som for eksempel samene, men gir grunnleggende menneskerettigheter til alle innbyggere av et konvensjonsland. ØSK er allikevel viktig for drøftelsen av hvorfor språk kan være en del av «highest attainable standard of... health».

Av General Comment No. 14 (2000): *The right to the highest attainable standard of health* fremgår det at «health is a fundamental human right indispensable for the exercise of other human rights. Every human being is entitled to the enjoyment of the highest attainable standard of health conducive to living a life in dignity.»¹³⁸ Av dette følger det at retten til den høyest oppnåelige helsestandard er en fundamental menneskerettighet og uunnværlig for utøvelsen av andre menneskerettigheter.

FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter artikkel 12 nr. 1 fastsetter at alle rett til best mulig helse og at retten til den høyst oppnåelige helsestandard er en fundamental menneskerettighet for å leve et verdig liv. Denne retten må tilkomme alle uten diskriminering, og at derfor skal det tas hensyn til pasientens kulturelle bakgrunn når det

---

¹³⁸ General Comment No. 14 (2000) The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). Se punkt 1.

tilbys helsetjenester.¹³⁹ Dette innebærer at alle helsemessige fasiliteter bør ta hensyn til den kulturelle bakgrunnen til pasienten. En viktig del av den kulturelle bakgrunnen til en same vil naturligvis også være det samiske språket. Det kan argumenteres for at for å oppnå «highest attainable standard of health» så vil behandling med samisk kultur- og språkforståelse være avgjørende. Spesielt innenfor psykisk helse vil språkkunnskaper være av stor betydning for tilfriskning.

ØSK hjemler en rett uavhengig om pasienten befinner seg i eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Dette innebærer at hensynet til språk skal tas uavhengig av om vedkommende befinner seg i eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Forpliktelsene etter ØSK karakteriseres ofte som en innsatsforpliktelse for staten. Dette betyr at staten kan oppfylle forpliktelsene gradvis, avhengig av hvilke ressurser som er tilgjengelig. Staten må vise at den gjør hva som er mulig innenfor sine økonomiske rammer.

Hvis man ser ØSK artikkel 12 i sammenheng med SP artikkel 27 så vil rett til best mulig helse være sammenfallende med rett til bruk av samisk i helse- og omsorgsinstitusjoner, samt i psykisk helsevern. Reelle hensyn taler dessuten for at pasientens rett til bruk av samisk er et viktig verktøy under behandling og nært tilknyttet til retten til best mulig helse, jf. ØSK artikkel 12.

5.4 Virkningen av ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater

Som det første land ratifiserte Norge i 1990 ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater av 1989.¹⁴⁰ Konvensjonen trådte i kraft i 1991. Ved Norges ratifikasjon av ILO-169 er bestemmelsene i konvensjonen blitt en del av den norske stats folkerettslige forpliktelser.¹⁴¹ ILO-169 er ikke inkorporert i menneskerettsloven. Det er rekkevidden av presumsjonsprinsippet som blir avgjørende om norsk rett er i motstrid med konvensjonens bestemmelser. Menneskerettskonvensjoner har en sterkere gjennomslagskraft enn øvrige konvensjoner.¹⁴² I Finanger-saken, Rt. 2000 s. 1811, fremholdt Høyesterett

---

¹³⁹ NOU 2016: 18 s. 77 med referanse til ØSK General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), para. 12 (b) og (c).

¹⁴⁰ Kirsti Strøm Bull: «Urfolksrettigheter» i Andreas Føllesdal, Morten Ruud og Geir Ulfstein (red.): *Menneskerettighetene og Norge. Rettsutvikling, rettsliggjøring og demokrati*, Oslo 2017 s. 298.

¹⁴¹ Skogvang (2017) side 120.

¹⁴² Skogvang (2017) side 123.

enstemmig at gjennomslagskraften er større for ikke-inkorporerte menneskerettigheter enn for andre folkerettslige forpliktelser.¹⁴³ Dette følger også av Grunnloven § 92, samt menneskerettsloven § 1. ILO-169 har en betydelig rettskildemessig vekt i norsk rett.

Hovedprinsippet i ILO-169 er urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur, og myndighetenes plikt til å treffe tiltak for å støtte dette arbeidet. Konvensjonen har klare bestemmelser om urfolks rett til selv å bestemme over sin kulturelle utvikling, til å lære språket og til å opprette egne institusjoner til å representere seg overfor myndighetene. Konvensjonen anerkjenner videre urfolks ønsker om og behov for kontroll over egne institusjoner, sin egen livsform og økonomiske utvikling. Dette innebærer en anerkjennelse av urfolks ønske om å opprettholde og videreutvikle sin egen identitet, språk og religion, innen rammen av de statene de lever i. Konvensjonen har videre bestemmelser om blant annet landrettigheter, sysselsetting og arbeidsliv, opplæring, trygd og helse.

Problemstillingen i dette kapittelet er hvilken rettsvirkning ILO-169 har for at en samisk pasient har rett til å bruke samisk i helse- og omsorgsinstitusjoner, herunder også psykisk helsevern.

Hvem som er å anse som urfolk etter ILO-konvensjonen fremgår av artikkel 1 nr. 1 bokstav b). Som urfolk regnes

«folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet tilhører, på det tidspunkt da erobring eller kolonisering fant sted eller de nåværende statsgrenser ble fastlagt og som, uavhengig av sin rettslige stilling, har beholdt noen eller alle av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.»

Samene oppfyller kriteriene for å bli ansett som urfolk. Som nevnt i innledningen har også Høyesterett slått fast at samene er et urfolk i Rt. 2001 s. 769 (Selbusaken). Samene har dermed rettigheter etter ILO-169.

ILO-169 artikkel 25 nr.1 norske oversettelse hjemler at «myndighetene skal sørge for at tilfredsstillende helsetjenester blir gjort tilgjengelig for vedkommende folk og skal skaffe dem ressurser til utforming og gjennomføring av slike tjenester under deres eget ansvar og

---

¹⁴³ Skogvang (2017) side 123.

kontroll, slik at de kan nyte godt av så høy fysisk og mental helsemessig standard som mulig.»

ILO-169 artikkel 25 nr. 1 anfører at alle har rett til å ha best mulig helse. I artikkel 25 nr. 2 hjemler at «I størst mulig grad skal helsetjenester finnes i lokalmiljøet. Slike tjenester skal planlegges og administreres i samarbeid med vedkommende folk og ta hensyn til deres økonomiske, geografiske, sosiale og kulturelle forhold så vel som deres tradisjonelle forebyggende metoder, behandlingspraksis og medisiner.» Artikkel 25 nr. 2 tydeliggjør at helsetjenester derfor skal ta hensyn til slike individers kulturelle bakgrunn. ILO-169 artikkel 25 nr. 2 må forstås slik at i «kulturell» omfattes også språklig bakgrunn.

ILO-169 artikkel 25 er ganske likt oppbygd som ØSK artikkel 12, og hjemler også en rett til å ha best mulig helse. Når artikkel 25 nr. 2 tydeliggjør at helsetjenester skal ta hensyn til individets språklige bakgrunn, så er det klart at det hjemler en rett til å bruke samisk i møte med helseinstitusjonen.

Av ILO-169 artikkel 28 følger det blant annet av artikkel 28 nr. 3 at «Det skal treffes tiltak for å bevare og fremme utvikling og bruk av de opprinnelig språk for vedkommende folk.»

En måte å *fremme utvikling og bruk av de opprinnelige språk* er å tilrettelegge best mulig for at den samiske pasienten har en reell mulighet til å bruke samisk i møte med helsevesenet, og under behandling i psykisk helsevern. Dette gjøres i dag gjennom tolketjeneste, samisk opplæring av helsepersonell, utdanning av samisk helsepersonell med videre. Det er klart at for at målet om likeverdige tjenestetilbud til den samiske befolkningen skal oppnås, må det treffes tiltak som fremmer kunnskap om samisk språk og kultur i helse- og omsorgstjenester. Denne kompetansen må være integrert i helse- og omsorgsplaner, i etablering og gjennomføring av psykisk helsevern, og i utførelsen av disse tjenestene. Den samiske pasienten har, på lik linje med enhver annen person, rett til den høyest oppnåelige helsestandard, både psykisk og fysisk.

Etter ILO-169 har den samiske pasienten rett til å bruke samisk i helse- og omsorgsinstitusjoner, herunder også psykisk helsevern. Denne retten gjelder uavhengig av om pasienten befinner seg i eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

5.5 Virkningen av Den europeiske menneskerettskonvensjonen

Europarådets konvensjon av 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og grunnleggende friheter (Den europeiske menneskerettskonvensjonen - EMK) er inkorporert i norsk rett ved menneskerettsloven § 2 nr. 1. Konvensjons bestemmelser gjelder som norsk lov og går foran annen norsk lovgivning ved motstrid, jf. menneskerettsloven § 3.

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen artikkel 14 oppstiller et forbud mot diskriminering. Den autentiske engelske ordlyden er som følger:

«The enjoyment of the rights and freedoms set forth in this Convention shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.»

Bestemmelsens norske ordlyd er:

«Utøvelsen av de rettigheter og friheter som er fastlagt i denne konvensjonen skal bli sikret uten diskriminering på noe grunnlag slik som kjønn, rase, farge, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, tilknytning til en nasjonal minoritet, eiendom, fødsel eller annen status.»

Innenfor psykisk helsevern vil flere av EMKs bestemmelser blir aktualisert for å ivareta menneskeverdet og pasientens integritet. Spesielt EMK artikkel 5 som omhandler retten til frihet og sikkerhet og EMK artikkel 8 som omhandler retten til respekt for privatliv og familieliv vil være aktuelle artikler å ta hensyn til i psykisk helsevern. EMK artikkel 14 oppstiller et forbud mot å bli diskriminert på grunnlag av blant annet språk og nasjonal minoritet i utøvelsen av de rettighetene og frihetene som er fastlagt i EMK.

I en situasjon der en pasient er under behandling i psykisk helsevern, så vil det være avgjørende at pasienten ikke blir diskriminert under behandlingen.

5.6 Håndheving av menneskerettighetene

For at menneskerettighetene skal oppfylles, er det avgjørende at det finnes kontrollmekanismer både nasjonalt og internasjonalt. FN anbefaler alle stater å ha en egen institusjon som jobber med å beskytte menneskerettighetene. Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (NIM) er Norges svar på FNs anbefaling. NIM er et uavhengig offentlig

organ som er opprettet av Stortinget og har som oppgave å fremme og beskytte menneskerettighetene i Norge.¹⁴⁴ Sivilombudsmannen, Barneombudet og Likestillings- og diskrimineringsombudet er andre offentlige organer som jobber med menneskerettigheter i Norge. I tillegg har domstolene en viktig rolle i å kontrollere at lovgivning og forvaltningens myndighetsutøvelse er i tråd med menneskerettighetene.

I Europa spiller Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) en viktig rolle som et internasjonalt klageorgan. Privatpersoner som mener de er utsatt for brudd på EMK kan klage staten inn for EMD etter å ha prøvd saken i nasjonale domstoler.

Innenfor FN-systemet har flere organer viktige kontrollfunksjoner. Det finnes ulike komiteer som er tilknyttet de ulike konvensjonene. Komiteene kan behandle klagesaker fra enkeltindivider, dersom staten selv har akseptert en slik klageordning. Norge har akseptert den individuelle klageordningen for Menneskerettskomiteen, Rasediskrimineringskomiteen, Kvinnekomiteen og Torturkomiteen. Saken må først være prøvd for nasjonale domstoler før vedkommende kan klage til disse organene.

I samerettslige spørsmål er det særlig Menneskerettskomiteen saker har blitt klaget til, og det er stort sett saker som handler kulturbegrepet i SP artikkel 27 som har blitt behandlet i komiteen.

6 Forvaltningsområdet for samisk språk

6.1 Formålet med språkreglene

En sentral del av Norges samiske språkpolitikk er ordningen med forvaltningsområde for samisk språk.¹⁴⁵ Begrunnelsen for opprettelsen av et særskilt forvaltningsområde for samisk språk var ønsket om å gjøre særlige regler om bruk av samisk gjeldende i områder der det samiske språket står sterkt.¹⁴⁶ I de kommuner som er inkludert i det samiske språkforvaltningsområdet skal det være fullstendig likestilling av det samiske og det norske språk i offisielle sammenhenger.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter: <https://www.nhri.no/menneskerettighetene/> (sist lest 08.04.19).

¹⁴⁵ NOU 2016: 18 s. 74.

¹⁴⁶ Ot.prp. nr. 60 (1989-1990) pkt. 4.3.5, s.15 og Skogvang (2017) s. 217.

¹⁴⁷ Skogvang (2017) s. 217.

Språkreglene i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven-samel.) ble vedtatt i 1990, og ble iverksatt i 1992. Formålet med språkreglene er å bevare og utvikle samiske språk ved særlig å styrke bruken i offentlig sammenheng, samt unngå ytterligere nedtoning av samisk identitet.¹⁴⁸ En sentral del av samelovens språkregler med henblikk på helse-og sosialsektoren danner grunnlaget for å vurdere betydningen av språkreglene for møtet mellom den samiske pasienten eller brukeren og helse-og sosialvesenet.

Av sameloven § 3-1 nr. 1 følger det at de kommuner som skal omfattes av «forvaltningsområdet for samisk språk» skal fastsettes av Kongen i forskrift. Av forskriften¹⁴⁹ kommer det til uttrykk at forvaltningsområdet for samisk språk per mai 2019 inkluderer kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger og Tana i Finnmark fylke, Kåfjord og Lavangen i Troms fylke, Hattfjelldal og Tysfjord i Nordland fylke, samt Røros, Røyrvik og Snåsa i Trøndelag fylke¹⁵⁰. Dette innebærer at alle de tre samiske språkene i Norge; nord-, lule-, og sørsamisk, er omfattet av forvaltningsområdet for samisk språk. I tillegg er de fire nordligste fylkeskommunene, Finnmark, Troms, Nordland og Trøndelag omfattet av forvaltningsområdet, jf. samel. § 3-1 nr. 4.

Språkreglene i sameloven bygger på det grunnsyn at samisk og norsk er likeverdige og skal være likestilte språk etter bestemmelsene i samelovens kapittel 3, jf. samel. § 1-5. Lovens formål er å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppen i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsnivå, jf. samel. § 1-1. Denne bestemmelsen er lik som Grunnloven § 108, og må tolkes i samsvar med den.

Samelovens språkregler gir borgerne språklige rettigheter i møte med ulike offentlige organer. Det gjelder oversettelse av regler¹⁵¹, kunngjøringer og skjema til samisk¹⁵², rett til svar på samisk¹⁵³, utvidet bruk av samisk i rettsvesenet¹⁵⁴, utvidet rett til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren¹⁵⁵, individuelle kirkelige tjenester¹⁵⁶, rett til utdanningspermisjon¹⁵⁷ og rett til

---

¹⁴⁸ NOU 1985: 14 s. 19.

¹⁴⁹ Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk.

¹⁵⁰ Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk

¹⁵¹ Samel. § 3-2 første ledd.

¹⁵² Samel. § 3-2 andre ledd.

¹⁵³ Samel. § 3-3

¹⁵⁴ Samel. § 3-4

¹⁵⁵ Samel. § 3-5

¹⁵⁶ Samel. § 3-6

¹⁵⁷ Samel. § 3-7

opplæring i samisk¹⁵⁸. Enkelte bestemmelser i sameloven er begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk, mens andre gjelder i hele landet. Bestemmelsene i samelovens språkregler er minimumskrav. De reelle hensynene som gjør seg gjeldende for rett til bruk av samisk tilsier at alle offentlige organ oppfordres til å ta hensyn til brukere av samiske språk utover lovens regler.

6.2 Rettsvirkningen av samelovens språkregler for psykisk helsevern

En av innfallsvinklene til problemstillingen beskrevet i innledningskapittelet er en tolkning av sameloven § 3-5. Tolkningsspørsmålet er i hvilken utstrekning dette gjelder for psykisk helsevern.

Sameloven § 3-5 hjemler en utvidet rett til å bruk av samisk av samisk i helse- og sosialsektoren. Av samel. § 3-5 fremgår det at:

«Den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet, har rett til å bli betjent på samisk.»

Bestemmelsen må ses i sammenheng med sameloven § 3-3 som hjemler rett til svar på samisk når vedkommende henvender seg på samisk til et lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet. Av samel. § 3-1 nr. 3 så følger det av bestemmelsen at et lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet er «... ethvert kommunalt, fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som omfatter en kommune eller en del av en kommune i forvaltningsområdet for samisk språk» og av samel. § 3-1 nr. 4 så fremgår det at et regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet er «... ethvert fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men som likevel ikke er landsomfattende».

I forhold til helse- og sosialsektoren betyr dette at den offentlige primærhelsetjenesten, sosialtjenesten, inkludert rusmiddelomsorgen og barneverntjenesten, er lokale organer.¹⁵⁹ Herunder hører også sykehjem og andre boformer for heldøgns omsorg og pleie. Av forarbeidene fremkommer det at regionale organer blir da helsetjenestens 2. og 3. linje, dvs. somatiske og psykiatriske sykehus, både på fylkes- og regionalt nivå, poliklinikker og

---

¹⁵⁸ Samel. § 3-8

¹⁵⁹ NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge* kapittel 3.3.1.

etterbehandlingshjem og offentlige legespesialister, og de fylkeskommunale institusjoner for rusmiddelbrukere og barnevernet.¹⁶⁰

Dette innebærer at en samiskspråklig person har rett til å henvende seg til lokale og regionale institusjoner, både muntlig og skriftlig i forvaltningsområdet. Denne retten betyr også at dersom det er nødvendig med tolk for å kommunisere, så er det den tilsatte som ikke behersker samisk som trenger tolk, og ikke den samiskspråklige. Formålet med bestemmelsen er at flest mulig av de tilsatte i de omfattede institusjoner behersker samisk, og at tolkning er sekundært.¹⁶¹ I forarbeidene bemerket departementet at et stort antall tilsatte vil komme i kontakt med også samiskspråklige pasienter, og at det ikke er mulig å kreve at alle kan samisk.¹⁶² Tolketjenester kan da benyttes. Institusjonene bør imidlertid legge forholdene til rette for at samisktalende tilsatte har ansvaret for kontakten med samiskspråklige pasienter.¹⁶³

Dette inkluderer sykehus og institusjoner som ligger utenfor forvaltningsområdet, men som mottar pasienter fra en kommune innenfor forvaltningsområdet, jf. samel. § 3-1 nr. 3. Dette betyr for eksempel at Universitetssykehuset i Nord-Norge, herunder også UNN Åsgård¹⁶⁴, vil være forpliktet etter denne bestemmelsen overfor samiskspråklige pasienter.¹⁶⁵ Begrunnelsen for denne utvidede retten er sammenfallende med retten til bruken av samisk i rettsvesenet.

I en uttalelse fra Lovavdelingen, JDLOV-2000-14443, gjaldt spørsmålet om innsatte i fengsel hadde rett til å snakke samisk med hverandre og med sine pårørende. Av kontrollhensyn mente fengselsmyndigheter at dette ikke skulle være tillatt, siden den innsatte kunne kommunisere på norsk. Lovavdelingen mente at sameloven § 3-4 om utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet måtte få forrang, og uttaler at bestemmelsen kunne ses «som et uttrykk for grunnleggende kulturpolitiske hensyn og for de plikter som påhviler norske myndigheter etter sameloven § 1-1 og grunnloven § 110a. Myndighetenes forpliktelser etter grunnloven til å legge forholdene til rette for sikring og utvikling av samisk språk og kultur, tilsier generelt sett økte rettigheter for dem som ønsker å bruke samisk.»

---

¹⁶⁰ NOU 1995: 6 kapittel 3.3.1.

¹⁶¹ Ot.prp. nr. 60 (1989-90) pkt. 4.6.5, s. 28.

¹⁶² Ot.prp. nr. 60 (1989-90) pkt. 4.6.5, s. 28.

¹⁶³ Ot.prp. nr. 60 (1989-90) pkt. 4.6.5, s. 28.

¹⁶⁴ UNN Åsgård er psykiatrisk avdeling i psykisk helse og rusklinikken. Avdelingen består av akuttpsykiatrisk-, alderspsykiatrisk- og sikkerhetspsykiatrisk seksjon. Mer info på www.unn.no.

¹⁶⁵ Skogvang (2017) s. 223-224.

Lovavdelingen kommenterte dessuten at bestemmelsen måtte sees i lys av Norges folkerettslige forpliktelser etter SP artikkel 27 og ILO-169. Staten anses etter dette forpliktet til positivt å bidra til at den samiske folkegruppe har forutsetninger for å dyrke sin kultur og sitt språk.¹⁶⁶ I tillegg bemerket lovavdelingen at samelovens bestemmelser må gis forrang da dette samsvarer best med lex spesialisprinsippet som innebærer at spesiell lov går foran generell lov. Lovavdelingens uttalelser kan tolkes slik at den også vil være relevant for sameloven § 3-5 om utvidet rett til bruk av samisk i helse-og sosialsektoren da denne bestemmelsen har samme formål som sameloven § 3-4, nemlig å gi en utvidet rett til bruk av samisk. De samme hensynene som gjør seg gjeldende for samel. § 3-4 må også gjelde for samel. § 3-5. Begge bestemmelsene tjener til å oppfylle statens forpliktelser etter internasjonale menneskerettighetsinstrumenter som Norge er bundet av.

Dette vil innebære at også språkrettighetene som følger av samel. § 3-5 vil ha forrang, og at det skal tilrettelegges for at den samisktalende pasienten eller klienten skal kunne kommunisere med blant annet helsepersonell på samisk. Innenfor helsesektoren kan språklig kommunikasjonssvikt være særdeles uheldig for enkeltindivider og medføre alvorlige konsekvenser.¹⁶⁷

Anvendelsen av samel. § 3-5 skaper flere tolkningsproblemer. Det gjelder særlig betydningen av uttrykkene «helse-og sosialinstitusjoner» og «egne interesser». Det er også nødvendig å avgjøre om ordet «betjent» har en videre betydning enn ordet «svar» som brukes i samel. § 3-3. Innenfor psykisk helsevern kan dessuten betydningen av å «ønske» å bruke samisk by på en utfordring.

6.2.1 Tolkning av «helse-og sosialinstitusjoner»

Særbestemmelsen i § 3-5 gjelder etter overskriften for helse-og sosialsektoren, men ordlyden knyttes til helse-og sosialinstitusjoner. I NOU 1995: 6 *Plan for helse-og sosialtjenester for den samiske befolkning* problematiseres det hva som menes med «helse-og sosialinstitusjon». Forarbeidene sier ikke noe om retten også skal gjelde dem som kommer i kontakt med slike institusjoner på andre måter, for eksempel den som blir brakt til sykehus etter ulykker, eller

---

¹⁶⁶ JDLOV-2000-14443 med henvisninger til Ot.prp. nr. 60 (1989-90) side 10 og til Ot.prp. nr. 33 (1986-87) side 37.

¹⁶⁷ Skogvang (2017) s. 223-224.

blir tvangsinnlagt etter lov om psykisk helsevern eller rusmiddelbestemmelsene i sosialtjenesteloven.

I forarbeidene fremgår det at i vanlig språkbruk menes «helseinstitusjon» og «sosialinstitusjon» som regel et sted der pasienter eller klienter oppholder seg hele eller deler av døgnet for kortere eller lengre tid, typisk sykehus, alder-og sykehjem, kursted for rusmiddelbrukere, barnehjem, ettervernshjem osv.¹⁶⁸ Hvis det er denne forståelsen som skal legges til grunn, faller det meste av primærhelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten som ikke fører til sykehusinnleggelser, og all saksbehandling i sosial- og barneverntjenesten utenfor bestemmelsens rekkevidde. Dens anvendelsesområde blir da de type institusjoner som er kommunale, fylkeskommunale eller regionale. Statlige institusjoner omfattes etter ordlyden ikke.

En slik tolkning fører til at bestemmelsene særlig får betydning for pasienter i kommunale sykehjem, samt inneliggende pasienter i helsetjenestens 2. og 3. linje, og klienter i de fylkeskommunale og regionale institusjoner under sosial- og barneverntjenesten, som etter hovedregelen i samel. § 3-3 annet ledd ellers ikke kunne krevet svar på muntlige henvendelser på samisk. Pasienter i den kommunale primærhelsetjenesten og klienter i den kommunale sosial- og barneverntjenesten kan kreve at deres muntlige henvendelser på samisk blir besvart på samme språk. Imidlertid vil spørsmålet være om retten til å bli «betjent» etter § 3-5 går videre enn retten til «svar» etter samel. § 3-3. I så måte vil pasienter og klienter som ikke er i institusjon få et dårligere tilbud enn de som er institusjonstilhørige.

6.2.2 Tolkning av «betjent» og «svar»

«Å bli betjent på samisk» må i vanlig språkbruk forstås slik at kommunikasjonen mellom tjenesteyteren og den som skal motta tjenesten, foregår på samisk. I forhold til helsevesenet må det bety at pasienten får all nødvendig informasjon, både skriftlig og muntlig, på samisk. Alle undersøkelser som gjøres skal ledsages av samisk språk, og pleiesituasjonen må innrettes slik at samisk blir talt.

«Å få svar på samisk» må i utgangspunktet forstås snevrere. Det innebærer at noen har henvendt seg på en måte som utkrever et svar. Den typiske situasjonen som dekkes av uttrykket, er at en borger tar kontakt med myndighetene i en bestemt anledning, for å spørre

---

¹⁶⁸ NOU 1996: 6 kapittel 3.3.1.

om informasjon, inngi en søknad, en klage eller lignende. Dette passer med ordlyden i samel. § 3-3: «Den som henvender seg... har rett til svar...». Imidlertid passer denne situasjonsbeskrivelsen bare delvis på pasienters kontakt med helsevesenet, og ganske dårlig med publikums kontakt med den delen av sosialforvaltningen som driver oppsøkende virksomhet. Pasienter henvender seg til helsevesenet, i den forstand at de tar kontakt med for eksempel lege eller psykiater. Hvis retten til å bruke sitt eget språk skal ha noen reell betydning, er det ikke nok å få svar; man må også bli spurt på sitt eget språk. Poenget er at hele samhandlingen må foregå på samisk.

Formålet med spesialbestemmelsen i § 3-5 var nettopp å sikre samhandlingssituasjonen. I NOU 1985: 14 ble det uttalt at «Imidlertid må det ... nedfelles i norsk lov visse språklige minimumsrettigheter for samisktalende i Norge. Disse rettigheter må først og fremst være til stede der behovet for å uttrykke seg klart og presist, og behovet for å forstå de språkytringer enkeltindivider blir møtt med, er særlig viktig. I denne sammenheng står helsevern og rettsbeskyttelse sentralt. Språklig kommunikasjonssvikt på disse felter må antas å være særdeles uheldig for enkeltindivider.»¹⁶⁹

Samekulturutvalget foreslo derfor en rett for samisktalende til å bruke samisk som pasienter ved helseinstitusjoner. Det er nærliggende å anta at valget av ordet «betjent» fremfor «svar» i spesialbestemmelsen om utvidet rett til bruk av samisk i helse-og sosialsektoren skulle understreke at det dreier seg om andre typer samhandlingssituasjoner enn dem som hovedregelen tar sikte på. De beste grunner taler for at retten til å bli «betjent» etter samel. § 3-5 går videre enn retten til «svar» etter samel. § 3-3.

Hvis både samel. § 3-3 og samel. § 3-5 forstås bokstavelig med hensyn til tolkningsproblemene, altså slik at «institusjon» betyr innretning for opphold hele eller store deler av døgnet i kortere eller lengre tid, at «svar» betyr svar på henvendelse, og «betjent» tar sikte på en videre samhandlingssituasjon, blir konklusjonen at institusjonspasienter har sterkere rettigheter enn pasienter utenfor institusjonene.¹⁷⁰ Dette ville vært et uheldig resultat. Det er et like stort behov for å bli betjent på samisk hva enten helseproblemet kan løses poliklinisk, eller ved innleggelse i institusjon.

---

¹⁶⁹ NOU 1985: 14 side 188.

¹⁷⁰ NOU 1995: 6 kapittel 3.3.1.

Å utelukke pasienter og klienter fra den utvidede rett i samel. § 3-5 på bakgrunn av om de oppholder seg i eller tar kontakt med institusjoner, eller befinner seg i andre deler av helse- og sosialsektoren, samsvarer heller ikke med hva som er spesialbestemmelsens overskrift, nemlig utvidet rett til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren. Bestemmelsens formål er nettopp å sikre god forståelse i visse situasjoner der det er nødvendig. Det er derfor naturlig å forstå bestemmelsen i tråd med overskriften og formålet, og på den bakgrunn forstå bestemmelsen dithen at retten til å bli betjent på samisk skal gjelde for faglig samhandling mellom samisktalende pasienter og klienter og helse- og sosialtjenestens organer i forvaltningsområdet.

6.2.3 Tolkning av «egne interesser»

Lovteksten i samel. § 3-5 begrenser retten til å bli betjent på samisk til å gjelde den som skal ivareta sine egne interesser. Utgangspunktet er at det er pasienten eller brukeren selv som kan forlange at kommunikasjonen skal foregå på samisk. Av forarbeidene følger det at andre som vil ivareta pasientens eller klientens interesser, må gjøre det på det språket som organet velger, med mindre organet har plikt til å svare samisk etter samel. § 3-3.¹⁷¹ Som eksempler nevner forarbeidene at kommunelegen har plikt til å svare den som lovlig opptrer på pasientens vegne, som for eksempel fullmektig, jf. forvaltningsloven § 12, eller en advokat oppnevnt av kontrollkommisjon for et psykiatrisk sykehus, på samisk jf. samel. § 3-3 første ledd.¹⁷² Disse kan imidlertid kun kreve svar på samisk hvis henvendelsen er skriftlig, jf. samel. § 3-3 annet ledd.

Forarbeidene til sameloven har ikke definert hva som menes med «egne interesser». Derimot kan det utledes fra de såkalte «helselovene»¹⁷³ og reelle hensyn at med «egne interesser» menes behovet for pasienten å få forsvarlig og nødvendig behandling i helse- og omsorgsinstitusjoner og pasientens evne til å ivareta hensikten med behandlingen.

En helt bokstavelig tolkning av «egne interesser» er for snever. Det er grunn til å forstå uttrykket «egne interesser» slik at det i konkrete tilfeller også omfatter nære pårørende som ivaretar interesser til pasienter som selv på grunn av alder eller sinnstilstand er ute av stand til å gjøre det.

---

¹⁷¹ NOU 1995: 6 kapittel 3.3.1.

¹⁷² NOU 1995: 6 kapittel 3.3.1.

¹⁷³ Mer om «helselovene» i kapittel 4.

Sameloven § 3-5 har som hovedformål å sikre at klienters og pasienters interesser blir ivaretatt. Bestemmelsen gir derfor en rett for den som tar kontakt med en helse- og omsorgssituasjon, til å bruke samisk for å ivareta egne interesser. Det innebærer at man ikke har en tilsvarende rett ved henvendelser som gjelder andre, for eksempel når pårørende eller andre nærstående tar kontakt med institusjonen på vegne av en pasient. Den alminnelige regelen om rett til svar på samisk i sameloven § 3-3 vil imidlertid kunne gi en rett til å benytte samisk også i slike tilfeller.

Av sameloven § 3-5 er det klart at en pasient innenfor forvaltningsområdet har rett til å bli betjent på samisk i lokale- eller regionale offentlig helse- og omsorgsinstitusjoner når det gjelder å «ivareta egne interesser». Dette gjelder også for psykisk helsevern innenfor forvaltningsområdet. Det som er problematisk er hvilken rett en samisk pasient har utenfor forvaltningsområdet når han eller hun ønsker å ivareta egne interesser. Spørsmålet er om språk være en del av forsvarlig behandlingen når det gjelder å «ivareta egne interesser» også utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Slik loven er formulert er det rimelig klart at sameloven § 3-5 kun gir en rett til å «ivareta egne interesser» hos helseinstitusjoner i forvaltningsområdet for samisk språk.

6.2.4 Tolkning av «ønsker»

Spørsmålet er om en pasient som ikke ønsker å bli behandlet på samisk skal tolkes uttrykkelig etter det han gir uttrykk for. Tolkningsspørsmålet er når et ønske fra pasienten er artikulert. Det klare utgangspunktet vil tilsi at en pasient «ønsker» å bli betjent på samisk når vedkommende uttrykker det enten skriftlig eller muntlig til den aktuelle instansen.

Imidlertid så kan dette problematiseres innenfor psykisk helsevern. Hva som omfattes av psykisk helsevern ble beskrevet i kapittel 5. Imidlertid kan det i denne sammenhengen poengteres at situasjonen med psykiatriske pasienter kan tilsi noe annet enn det klare utgangspunktet med tanke på når en pasient uttrykker et «ønske» om å bli betjent, eller ikke bli betjent på samisk.

Det er allerede redegjort for at terskelen for å søke helsehjelp er større hos samiske pasienter enn hos norske. Dessuten kan det tenkes at den samiske pasienten ikke vil være til bry med å «ønske» å bli betjent på samisk, eller benytte seg av tolketjenester. Det kan trekkes en slutning om at vedkommende gjør det fordi de skammer seg over det samiske og derfor ikke vil være til bry.

Det er videre en kjensgjerning at noen pasienter ikke er tilregnelig eller samtykkekompetent ved frivillig eller tvungent psykisk helsevern. Det er ikke gitt at pasienten er mentalt tilstedeværende til å vite hva han «ønsker» når han gir uttrykk for dette. I noen tilfeller så kan situasjonen tilsi at pasienten hadde fått et bedre behandlingstilbud på samisk om vedkommende hadde blitt tilbudt kvalitetssikret kommunikasjon på samisk. I de verste tilfellene så kan pasienten bli feildiagnostisert eller bli utsatt for feilmedisinering på grunn av mangelfull samiskspråklig kommunikasjon.

I slike tilfeller der pasienten ikke er tilregnelig eller samtykkekompetent så vil det være nærliggende å anta at instansen i forvaltningsområdet har en plikt til å følge opp pasientens rett til å bli betjent på samisk etter sameloven § 3-5 selv når vedkommende ikke «ønsker» å bli betjent på samisk.

6.3 I og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk

Bestemmelsen i sameloven § 3-5 gjelder i utgangspunktet kun i forvaltningsområdet, og det er ikke gitt at den kan brukes analogisk til å gjelde også utenfor forvaltningsområdet. Det finnes heller ingen holdepunkter for at loven skal tolkes antitetisk, noe som ville innebåret at pasienten utenfor forvaltningsområdet ikke har rett til å bli betjent på samisk for å ivareta egne interesser.

Derimot så har Norge en positivrettslig forpliktelse til å tilrettelegge for bruk av samisk også utenfor forvaltningsområdet. Dette burde i utgangspunktet tilsi at en samisktalende pasient burde ha den samme rettigheten til bruk av samisk for å ivareta egne interesser både i og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk selv om dette ikke følger av sameloven § 3-5. I henhold til alminnelig norsk lovtolkning, så er det ikke så enkelt og et slikt argument må understøttes av rettskilder. Da det ikke finnes holdepunkter i sameloven isolert sett for at en samisktalende pasient har rett til bruk av samisk uavhengig av forvaltningsområdet i møte med helse- og omsorgsinstitusjoner, så må en se hen til andre nasjonale eller internasjonale rettskilder for støtte.

Grunnloven § 108 som skal sikre den samiske folkegruppen å utvikle sitt språk gir rettigheter uavhengig av om befinder seg i en kommune som er innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk, eller ikke. Som beskrevet er det spesielt sameloven § 3-5 som hjemler en utvidet rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren. Denne bestemmelsen er imidlertid begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk. Pasient- og brukerrettighetsloven er ikke

begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk, og når det er avgjørende at en samiskspråklig pasient eller bruker skal forstå innholdet av informasjonen som blir gitt må det tilrettelegges ved bruk av tolketjeneste, jf. pbrl. § 3-5.

De internasjonale menneskerettighetene vil dessuten, dersom de gir rett til bruk av samisk i møte med helse- og omsorgsinstitusjoner, gjelde for den samiske folkegruppen uavhengig av om pasienten befinner seg i eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Forvaltningsområdet for samisk språk er ment å gi pasienten eller brukeren en utvidet rett til bruk av samisk, noe som innebærer en absolutt rett til at den samiske pasienten skal kunne bruke samisk i møte med helse- og sosialinstitusjoner. Innenfor forvaltningsområdene skal det særskilt legges til rette for at helsepersonellet kan kommunisere med den samiske pasienten, eller at det er tolketjenester tilgjengelig, at det er skiltet på samisk, eller finnes informasjonsbrosjyrer på samisk. Et tilsvarende tilbud finnes det nødvendigvis ikke utenfor forvaltningsområdet, selv om både Grunnloven § 108, andre nasjonale rettskilder eller internasjonale menneskerettigheter pålegger staten å sikre at den samiske befolkningen får utviklet språket sitt.

Imidlertid er rett til bruk av samisk innenfor helse- og omsorgstjenester knyttet til retten til et likeverdig tjenestetilbud. For at målet om likeverdige helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen skal nåes må kunnskapen om samisk språk og kultur være tilgjengelig i større grad i kommunale helse- og omsorgstjenester.

Tolketjeneste er i noen grad tilgjengelig, men bruk av tolk innen psykisk helsevern kan også virke fremmedgjørende i relasjonen mellom terapeut og pasient. Det kan tenkes at følsomme spørsmål holdes tilbake. Viktigheten av å kunne tilby samisktalende terapeuter i utredning og behandling er avgjørende for en god behandling. Samiske pasienter fra hele landet kan henvises til Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS) som har samiskspråklige behandlere som kan tilby utredning og behandling på pasientens morsmål, og i tillegg gi veiledning i det lokale hjelpeapparatet.¹⁷⁴

I Sametingets rapport til The Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) i 2018 ble det bemerket at helse- og omsorgstjenesten i de ulike kommuner og regioner med

---

¹⁷⁴ <https://finnmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks> (sist lest: 30.01.2019)

samisk befolkning har varierende bevissthet og kunnskap om samiske pasienters behov.¹⁷⁵ Videre ble det bemerket at «samiskspråklige tilbud er ofte avhengig av enkeltpersoners kunnskap og interesse for å tilrettelegge for samiske pasienter. Samtidig er det en landsdekkende mangel på samisktalende fagfolk innenfor alle felt av helsetjenesten.»¹⁷⁶ Dette innebærer at kompetansenivået varierer fra kommune til kommune, og kan tyde på at det er forskjeller i og utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

6.4 Praktiske konsekvenser av rett til bruk av samisk

Forvaltningsområdene for samisk språk spiller en vesentlig rolle for rett til bruk av samisk i møte med helse- og sosialinstitusjonene og her har enhver som ønsker å bli betjent på samisk en slik rett, jf. sameloven § 3-5. De seneste tiår har det imidlertid vært økt flytting fra sentrale samiske områder.¹⁷⁷ Disse sentrale samiske områdene er også kjerneområdene for samisk språk, og som oftest en del av forvaltningsområdet for samisk språk. Som en konsekvens av dette er det en utfordring at det foreligger manglende samiskspråklig kompetanse og manglende kunnskap om samiske forhold i forvaltningen og i kommunale tjenester utenfor forvaltningsområdene.¹⁷⁸

Det overordnede målet innenfor helse- og omsorgssektoren er å sikre likeverdige tjenester og god tilgjengelighet for pasienten og som er tilpasset den samiske befolkningens kultur, språk og bosettingsmønster.¹⁷⁹ Samelovens språkregler har en ideell målsetting om likestilling mellom samisk og norsk språk. Den praktiske konsekvens av språkreglene er at helse- og sosialsektoren som har ansvar for kommunene i forvaltningsområdet, må ha ansatte som behersker både muntlig og skriftlig samisk. Hvis det ikke er mulig, kan språkrettighetene ivaretas ved hjelp av tolk, jf. Ot.prp.nr.60 (1989-1990) s. 28. Departementet forutsetter, som nevnt tidligere, at tolketjenester er sekundært i forhold til at de ansatte selv behersker samisk. Det kan forventes at offentlige organer som befinner seg i forvaltningsområdet har en større mulighet til å følge språkreglene uten vanskeligheter. Det er nærliggende å tenke seg at det oppstår problemer i de regionale organer som har sete utenfor forvaltningsområdet, eller skal betjene hele fylket eller regionen.

---

¹⁷⁵ Sametingets rapport til CERD 2018 s. 12.

¹⁷⁶ Sametingets rapport til CERD 2018 s. 12.

¹⁷⁷ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 48.

¹⁷⁸ NOU 2016: 18 Hjertespråket s. 48.

¹⁷⁹ St.meld.nr.25 (1996-1997) *Åpenhet og helhet* s. 114.

Formålet med reglene er i å ivareta pasientenes interesser, og det tilsier at retten til å bli betjent på samisk knyttes til kommunikasjonssituasjoner som har preg av faglig nødvendighet. Andre situasjoner, for eksempel matservering eller rengjøring, faller utenfor.¹⁸⁰

Språkreglene gir rettigheter til pasienter (og klienter), som de kan benytte eller la være å benytte. Det kan tenkes situasjoner der samisktalende pasienter mener det er i deres egen interesse å bli behandlet av norsktalende personell, for eksempel av medisinsk-faglige grunner. Det er ikke slik at disse skal henvises til samisktalende personell med den begrunnelse at språkreglene krever det. Begrunnelsen må i så måte knytte seg til den alminnelige fordeling av oppgaver ved helseinstitusjonen.

Pasienters journalinnsynsrett er av vital betydning for pasientrettigheter. Dette innebærer at retten til å bli «betjent» etter sameloven § 3-5 også innebærer krav på å få oversatt journalen sin til samisk.

Spesiallovgivning innen primær- og spesialisthelsetjenesten sett i sammenheng med internasjonale menneskerettigheter kan imidlertid blir påberopt av den samiske pasienten uavhengig av om pasienten befinner seg i en helseinstitusjon i eller utenfor forvaltningsområdet.

6.5 Håndheving av sameloven

Dersom språkreglene i sameloven kapittel 3 ikke følges inneholder loven regler som gir klageadgang. Denne klageadgangen er regulert i sameloven § 3-11. Av bestemmelsens første ledd første punktum fremgår det at dersom et offentlig organ ikke følger bestemmelsene i sameloven kapittel 3 kan den som dette direkte gjelder, rette klage til det organet som er overordnet det organet klagen angår.

Det følger av sameloven § 3-11 første ledd annet punktum at dersom et kommunalt eller fylkeskommunalt organ ikke følger forpliktelsene i sameloven kapittel 3, så er Fylkesmannen klageinstans. Fylkesmannen innehar dermed det øverste ansvaret for å håndheve samelovens språkregler og følge opp forsømmelser av forpliktelsene etter samelovens språkregler. Av instruks for Fylkesmenn § 1 første ledd fremkommer det at Fylkesmannen er Kongens og Regjeringens representant i fylket og skal arbeide for at Stortinget og Regjeringens vedtak,

---

¹⁸⁰ NOU 1995: 6 kapittel 3.3.2.

mål og retningslinjer kan bli fulgt opp.¹⁸¹ Dette innebærer at Fylkesmannen i Troms og Finnmark, Fylkesmannen i Nordland og Fylkesmannen i Trøndelag har håndhevingsansvaret i forhold til brudd på forpliktelsene som språkreglene pålegger for bruk av de samiske språkene og er klageinstans da det er disse fylkene som er en del av forvaltningsområdet.

Landsomfattende samiske organisasjoner og landsomfattende offentlige organer med oppgaver av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen har etter samel. § 3-11 annet ledd klagerett i slike saker. Dette innebærer at blant annet Sametinget vil ha en slik adgang til å ta rettslige skritt ved mistanke om pliktbrudd på vegne av enkeltindivider og pliktbrudd uten personlig tilknytning, jf. samel. § 3-11 annet ledd annet punktum. Det er viktig for rettssikkerheten at organisasjoner som omfattes av bestemmelsen har klageadgang. Dette kan bidra til at den samiske befolkningens språklige interesser blir ivaretatt. Alle de tre samiske språkene er truet, men lulesamisk og sørsamisk er mer sårbare, og det kan vise seg at det er viktig at det finnes instrumenter som sørger for at pliktbrudd kan påpekes av andre enn den gruppen av befolkningen reglene direkte retter seg mot. Landsomfattende organisasjoner med klageadgang vil således kunne involvere seg i praktiseringen av språkreglene med større tyngde, og dermed representere et rettssikkerhetsmoment med hensyn til at regelverket følges.

Lov av 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile saker (tvisteloven – tvl.) gir også adgang til å reise søksmål mot offentlige organer som ikke oppfyller forpliktelsene etter sameloven kapittel 3. Vilkårene tvisteloven § 1-3 er at det kan det reises sak for domstolene om rettskrav, og videre i annet ledd må den som reiser saken må «påvise et reelt behov for å få kravet avgjort i forhold til saksøkte. Dette avgjøres ut fra en samlet vurdering av kravets aktualitet og partenes tilknytning til det». Vilkåret er en rettslig standard, og det må foreligge en rimelig grad av interesse i få en domstolsavgjørelse. Dette innebærer at den som påstår at hans rettigheter etter sameloven kapittel 3 er krenket, kan gå til søksmål for å få dette fastslått. Organisasjoner som har klageadgang etter sameloven § 3-11 annet ledd har altså søksmålsadgang ved pliktbrudd.

Det er imidlertid slik at det er få, om ingen, psykiatriske pasienter som benytter seg av denne klageadgangen. Det kan ha en sammenheng med den medisinske situasjonen pasienten er i. Videre kan det ha en sammenheng med pasientens kunnskap om retten til å bli betjent på samisk, eller adgangen til å klage. Selv om pasienten har denne klageadgangen, så er det ikke

---

¹⁸¹ FOR-1981-08-07-3642 Fylkesmanninstruksen

særlig reelt at den blir benyttet ved eventuelle brudd på rettigheten nettopp på grunn av psykisk lidelse eller manglende kunnskap.

7 Avsluttende bemerkninger

Oppgaven har vist at den samiske pasienten i Norge i dag har stor rettsbeskyttelse i gjeldende rett i møte med helse- og omsorgsinstitusjoner. Derimot så savnes det lovgivning tilpasset den samiske pasienten i psykisk helsevern. Det savnes lovgivning som er tydeligere på hvilke rettigheter som gjelder særskilt for den samiske pasienten; en lovgivning som tydelig oppstiller en minimumsstandard av rettigheter for når den samiske pasienter har rett til å bruke samisk og bli betjent på samisk, uavhengig av om pasienten befinner seg i eller utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, i kommunale eller i regionale helse- og sosialinstitusjoner, i primær- eller spesialisthelsetjenesten. En slik lovgivning vil kunne oppfylle retten til et likeverdig helsetjenestetilbud i større grad enn dagens lovverk.

Manglende statistikk og opplysninger om den enkeltes språkbruk ble anerkjent som et stort problem for planlegging og iverksetting av samiske språktiltak i NOU 2016: 18 *Hjertespråket*.¹⁸² Utvalget foreslår blant annet at det skal utvikles hensiktsmessige metoder for å få frem pålitelig statistikk om antallet samiskspråklige i Norge.

NOU 2016: 18 *Hjertespråket* foreslår videre å lovfeste en individuell rett til språk og kulturelt tilpassede tjenester uavhengig av hvor pasienten befinner seg.¹⁸³ Det kan være en mulig løsning for at den samiske pasienten reelt sett skal få et likeverdig helsetjenestetilbud. Dette innebærer at kommuner med samisk befolkning, uavhengig av forvaltningsområdet for samisk språk, vil være forpliktet til å påse at samiske pasienters rett og behov for tilrettelagte tjenester er integrert og synliggjort i kommunale og regionale helse- og omsorgsplaner og i utførelsen av tjenestene.

Språkutvalget har bemerket i sin utredning utfordringene med rett til bruk av samisk språk innenfor helse- og omsorgsinstitusjonene. Manglende mulighet til å bruke eget språk reduserer kvaliteten på tjenestene, og er en trussel mot pasientens sikkerhet fordi risikoen for feil behandling øker. For å reelt sett oppnå et likeverdig behandlingstilbud for samiske pasienter, så er det nødvendig at samisk språk- og kulturkompetanse i tjenestetilbudene

---

¹⁸² Side 24.

¹⁸³ Se blant annet side 23 i NOU 2016: 18 *Hjertespråket*.

vektlegges i helse- og omsorgssektoren, og da også i psykisk helsevern, uavhengig av forvaltningsområdet for samisk språk for å oppfylle nasjonale og internasjonale forpliktelser.

For å sikre menneskeverdet og likeverdig tjenestetilbud, så bør lovgivningen innenfor helse- og omsorgssektoren være bedre tilpasset samiskspråklige pasienter. Spesielt innenfor psykisk helsevern. Å hevde sin rett til språk når en står overfor tvungent psykisk helsevern, eller annen klinisk psykiatrisk behandling, er nok det siste en pasient tenker på før han blir innlagt. Om språktilbudet allerede er en del av institusjonens rutiner fra legeundersøkelse til behandling, så vil det reelt sett bli likeverdighet i behandlingstilbudet for den samiske pasienten.

I 2019 blir det påbegynt et toårig pilotprosjekt med samisk pasient- og brukerombud hvor en rådgiver med kompetanse innen samisk språk og kultur skal ha et særlig ansvar for samiske pasienters behov, interesser og rettigheter i Norge.¹⁸⁴ Samiske pasienter og brukere bor i hele Norge, og det er avgjørende å viske ut kommune- og fylkesgrensene for et slikt ombud slik at det ikke er til hinder for at ombudet har god kjennskap til samisk språk og kultur. Erfaringene fra dette toårige pilotprosjektet vil være av betydning for fremtidig plassering av ressurser og for videre arbeid med utfordringene knyttet til det å være samisk pasient i møte med både kommunale helsetjenester og spesialisthelsetjenester.

Som vist i denne oppgaven har den samiskspråklige pasienten stor rettsbeskyttelse gjennom norske rettsregler og folkerettslige forpliktelser. Derimot så er det ikke gitt at den samiske pasienten er klar over sine rettigheter etter eksempelvis sameloven § 3-5, Grunnloven § 108 eller SP artikkel 27, som gir rett til bruk av samisk i møte med helse- og sosialinstitusjoner, i og utenfor forvaltningsområdet.

Disse rettighetene må spesielt kommuniseres tydelig til psykiatriske pasienter da de ikke nødvendigvis ser eksempelvis sameloven § 3-5 som gir beskyttelse og rettigheter.

Psykiatriske pasienter trenger en rettsorden som blir kommunisert tydelig da mennesker i en slik sårbar situasjon ikke nødvendigvis har all den kunnskapen som trengs for å påberope seg disse rettighetene.

---

¹⁸⁴ Sametinget.no: <https://www.sametinget.no/Nyhetsarkiv/PRM-Sametinget-har-i-samarbeid-med-Helsedirektoratet-og-Pasientombudet-faatt-paa-plass-samisk-pasient-og-brukerombud> (sist lest: 09.04.2019).

8 Kildeliste

8.1 Primære kilder

8.1.1 Norsk lovgivning

Kongeriket Norges Grunnlov 17. mai 1814 (Grunnloven – Grl.)

Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven – fvl.)

Lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven -samel.)

Lov 21. mai 1999 nr. 30 styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett
(menneskerettighetsloven-mrl.)

Lov 2. juli 1999 nr. 61 om spesialisthelsetjenesten m.m. (spesialisthelsetjenesteloven-sphl.)

Lov 2. juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (psykisk helsevernloven-phvl.)

Lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven-pbrl.)

Lov 2. juli 1999 nr. 64 om helsepersonell m.v. (helsepersonelloven-hpl.)

Lov 15. juni 2001 nr. 93 om helseforetak m.m. (helseforetaksloven – hfl.)

Lov av 17. juni 2005 nr. 90 om meklings- og rettergang i sivile saker (tvisteloven – tvl.)

Lov 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven-hol.)

8.1.2 Forskrifter og instruks

Forskrift 7. januar 2003 nr. 13 til samelovens språkregler

Forskrift 17. juni 2005 nr. 657 til sameloven om forvaltningsområdet for samisk språk

FOR-1981-08-07-3642 Instruks for fylkesmenn - Fylkesmanninstruksen

8.1.3 Lovforarbeider, innstillinger og utredninger fra offentlige utvalg og komiteer mv.

NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*

NOU 1985: 14 *Samisk kultur og utdanning*

NOU 1985: 24 *Samisk kultur og utdanning*

NOU 1987: 34 *Samisk kultur og utdanning*

NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*

NOU 2007: 13 A *Den nye sameretten*

NOU 2016: 8 *Hjertespråket (lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk)*

Ot.prp. nr. 33 (1986-87) Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold

Ot.prp. nr. 60 (1989-90) Samisk språk. Lov om endringer i I) Lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)

Ot.prp. nr. 3 (1998-99) Om lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Ot.prp.nr.10 (1998-1999) Om lov om spesialisthelsetjenesten m.m

Ot.prp.nr.12 (1998-1999) Lov om pasientrettigheter (pasientrettighetsloven)

Ot.prp.nr.13 (1998-1999) Om lov om helsepersonell mv (helsepersonelloven)

Innst. O. nr. 79 (1986-87) Innstilling fra justiskomiteen om sameloven

Innst. S. nr. 147 (1987-88) Innstilling fra utenriks- og konstitusjonskomiteen angående ny § 110a i Grunnloven om samiske rettigheter

Prop.91 L (2010-2011) Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven)

Prop.118 L (2012-2013) Endringer i pasient- og brukerrettighetsloven mv. (rett til nødvendig helsehjelp og pasientrettighetsdirektivet m.m.)

Prop.147 L (2015-2016) Endringer i psykisk helsevernloven mv. (økt selvbestemmelse og rettssikkerhet)

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014) *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler*

Justisdepartementets lovavdelings tolkningsuttalelse av 26.11.2001 om samel. § 3-4: JDLOV-2000-14443

St.meld.nr.25 (1996-1997) Åpenhet og helhet, om psykiske lidelser og tjenestetilbudene

8.1.4 Rettspraksis

Rt. 1997 side 1608 (Aursund-saken)

Rt. 2000 s. 996 (Bøhler)

Rt. 2000 s. 1811 (Finanger I)

Rt. 2001 s. 769 (Selbu-dommen)

Rt. 2005 s. 833

HR-2017-1230-A (Hjerttind reinbeitedistrikt)

8.1.5 Internasjonale konvensjoner, praksis m.m.

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights / FN's konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) 16. desember 1966

International Covenant on Civil and Political Rights / FN's konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) 16. desember 1966

The Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT) / Wien-konvensjonen om traktatretten av 23. mai 1969

ILO Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal peoples in Independent Countries / ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater 27. juni 1989

The United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (UNDRIP) 2 October 2007

General Comment No. 14 (2000) The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), GC-2000-14-CESCR – E/C.12/2000/4

Rights of indigenous peoples: Resolution 71/178 / adopted by the UN General Assembly (2016-2017), A/RES/71/178

8.2 Sekundære kilder

8.2.1 Juridisk litteratur

Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen (Oslo 2001).

Hagen, Kristin, Riedl, Tore Roald og Østbøl, Roger, *Psykisk helsevernloven med innledning og kommentarer* (Oslo 2002).

Ruud, Morten og Ulfstein, Geir, *Innføring i folkerett*, 4. utgave (Oslo 2011).

Føllesdal, Andreas, Ruud, Morten og Ulfstein, Geir (red.) *Menneskerettighetene og Norge. Rettsutvikling, rettsliggjøring og demokrati* (Oslo 2017).

Skogvang, Susann Funderud, *Samerett*, 3. utgave (Oslo 2017).

Syse, Aslak, *Psykisk helsevernloven med kommentarer* (Oslo 2016).

8.2.2 Annen litteratur

Bals, Marit Ellen Inga, *Samiske terapeuters erfaringer med pasienter som mener de lider av ganning* (Tromsø 2015).

Bongo, B. A., «Samer snakker ikke om helse og sykdom» - *Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom*, (Tromsø 2012).

Guttorm, Hans Aslak, *Šuvvi jahki*, (Karasjok 1996).

Malt, Ulrik Fredrik mfl. *Lærebok i psykiatri*, 4. utgave, (Oslo 2018).

Sexton, Randal og Sørli, Tore, *Use of traditional healing among Sami psychiatric patients in the north of Norway*. Int J Circumpolar Health 2008;67(1).

Silviken, Anne og Stordahl, Vigdis (Red.), *Samisk psykisk helsevern: nye landskap, kjente steder og skjulte utfordringer*, (Kárášjohka: ČálliidLágádus 2010).

Sørli, Tore og Nergård Jens-Ivar, *Treatment satisfaction and recovery in Saami and Norwegian patients following psychiatric hospital treatment: a comparative study*. (Transcultural Psychiatry;42(2) 2005).

Sametingets rapport til CERD 2018 for perioden 2014 til og med 2018.

8.2.3 Nettsider

2019 - International Year of Indigenous Languages: <https://En.iyil2019.org> (sist lest: 04.02.2019)

Finmarkssykehuset: <https://finmarkssykehuset.no/fag-og-forskning/sanks> (sist lest: 30.01.2019)

Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter:

<https://www.nhri.no/menneskerettighetene/> (sist lest 08.04.2019)

NRK Sápmi: <https://www.nrk.no/sapmi/en-av-tre-sliter-med-selvordstanker-1.12241358> (sist lest 08.02.2019)

Regjeringen ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet:

<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/samiske-sprak/fakta-om-samiske-sprak/id633131/> (sist lest: 27.02.2019)

Sametinget: <https://www.sametinget.no/Nyhetsarkiv/PRM-Sametinget-har-i-samarbeid-med-Helsedirektoratet-og-Pasientombudet-faatt-paa-plass-samisk-pasient-og-brukerombud> (sist lest: 09.04.2019)

Store norske leksikon: <https://snl.no/samisk> (sist lest: 25.01.2019)

Store norske leksikon: <https://snl.no/Sápmi> (sist lest: 30.04.2019)

Store norske leksikon: https://snl.no/samenes_historie (sist lest: 25.01.2019)

Store medisinske leksikon: https://sml.snl.no/psykisk_helsevern (sist lest: 01.04.2019)

Store medisinske leksikon: https://sml.snl.no/somatiske_symptomer (sist lest: 24.04.2019)

UNESCO (2010): Atlas of the World's Languages in Danger:

<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (sist lest: 04.02.2019)